ANUL I. No. 8 AUGUST 1932

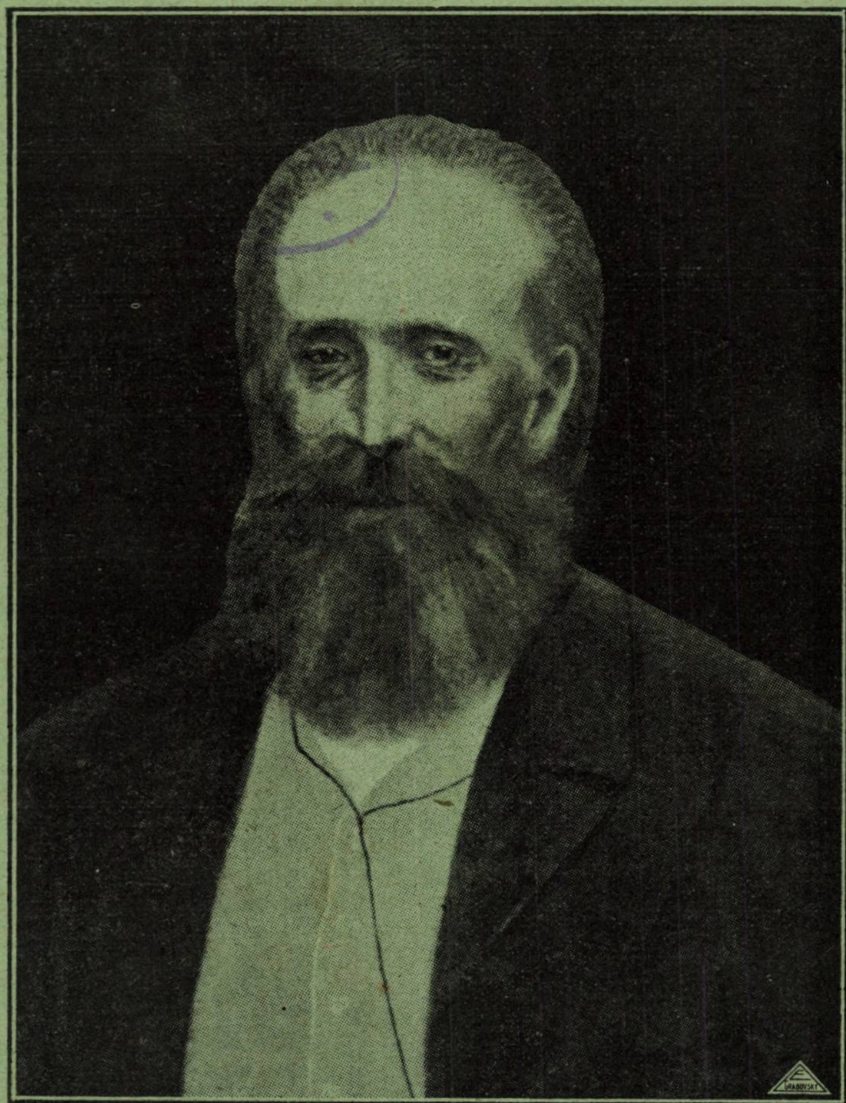
Viața Basarabiei

REVISTĂ LUNARĂ

Editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc"

Director PAN. HALIPPA

UN PĂTRAR DE VEAC DELA MOARTEA LUI

B. P. HASDEU

(După un portret al pictorului Mirea)

Asociaţia Culturală „CUVÂNT MOLDOVENESC"

Recunoscută persoană juridică prin sentinţa Tribunalului Lăpuşna S. I.

Scopul Asociaţiei:

ART. 1. din statut: Se înfiinţează cu sediul în Chişinău şi pe timp nelimitat, o asociaţie pentru crearea, ajutorarea şi susţinerea faptelor de cultură naţională şi educaţie cetăţenească cu denumirea „Cuvânt Moldovenesc".

ART 2. Ea va ajuta populaţia din Basarabia în scop de-a progresa pe calea culturei naţionale, educaţiei cetăţeneşti şi în domeniul economic, încurajând-o şi sprijinind-o în toate începuturile bune.

Preşedinte, PAN. HALIPPA

Anibal Gheorghiu Secretar g-l

Abonamentul: 120 lei pe an; pentru autorităţi, lei 500

Colaboratorii revistei:

Alexandrescu C.,—Ceslav Ambrajevici,—Arbore Zamfir,— Acaţatov Mihail,—Antohi Panait, —Balan St.,—Balbareu I.,—Boga L. T., — Bogos D., — Boldur A.,— Bulat Toma, prof. universitar, — Bulat Ştefan, — P. Bajbeuc-Melicov,— Cazacu Aurel,—Cernăianu Constantin D-r., — Cerchez Ecat., — Ciobanu Ştefan, membru al Academiei Române, — Al David, — Constantinescu-Iaşi Petre, profesor universitar, — Crihan Anton, — Cujbă Sergiu, — Cuzminschi Pavel, — Cardaş Agricola, — Cioflec Romulus, — Ciachir Mihail, — Dunăreanu N., — Dumitraşcu Ion, — Fală Protir, — Firică Petre, — Friptu Iulian, — Frunză Auxentie, — Gala Galaction, — Ghibu Onisifor, prof. univ., — Ghelmegeanu Mihail, — Ghenzul Vasile, — Gheorghian Petre, — Georgescu-Vrancea Const, — Halippa Pantelimon, — Haneş Petre, — Harea V.,—Miron C. Holban,—Hotnog T.,—Haneş V.,—Iacobescu Th.,—Iov D.,—Ioncu T.,—Ionescu Darzeu,—Ispir Mircea,— Luţcan Anton, — Laşcu Vasile, — Macovei Ioan, — Madan Gh.,— Mitchevici Iuliu, — Marian Liviu, — Munteanu Donar, — Negrescu Ioan, — Nastase Gheorghe, conferenţiar universitar, — Niculiţă N. I. — Obreja-Iaşi G., — Pelivan Ioan, — Popovschi N., — Protiri N., — Poleac Manuil, — Porucic T. — Popescu Constantin, învăţător, — Smochină Nichita, — Cezar Stoica,— Spătaru N, — P. V. Stefănucă, — Teianu Const., — Terziman Al., — I. C. Teodorescu, prof., — Tudor Iorgu, — Teodorescu Const., avocat, — Vitt. Popa, — Uşurelul Al., — Usinevici Şt. Dr., — Vasiliu-Hasnaş Elena, — Vicol Teodor, D-r, — Vrabie Grigore — Zaborovschi I. — Ştirbu T. A.

Redacţia şi Administraţia: Chişinău, str. Iaşilor No. 15.

ANUL I. No. 8 AUGUST 1932

Viaţa Basarabiei

REVISTĂ LUNARĂ

Editată de Asociaţia culturală „Cuvânt Moldovenesc"

DIRECTOR: PAN. HALIPPA

Bogdan Petriceico Hasdeu

Sunt 25 ani de când a murit Bogdan Hasdeu. Ca fost amic al său, ca om care a petrecut câţiva ani alăturea de dânsul, cred de datoria mea sufletească să spun câteva cuvinte în amintirea lui. Deşi basarabeni amândoi, eu, pe vremuri, am şovăit mult să fac cunoştinţă cu dânsul, pentru simplul motiv că ne despărţiau concepţiile noastre politico-sociale.

O mare dramă a intervenit însă în viaţa noastră — sdruncinându-ne sufletele, şi ne-a silit să ne dăm mâna.

A murit unica fiică a lui Hasdeu, poeta Julia Hasdeu, şi a murit fiica mea Lolica. Moartea lor a făcut ca fiecare din noi să caute contact între sufletele noastre lovite de disperare.

Hasdeu află că sunt în corespondenţă cu astronomul Flamarion şi cu celebrul spiritist chimist Crookes; amândoi cercetătorii spiritismului în Franţa şi Anglia, şi mă rugă să viu la el ca să vorbim despre durerea noastră sufletească.

— După moartea fiicei mele m'am simţit aşa de deprimat — în cât am vrut să mă suprim. Mi-am procurat o dosă de cianură de potasiu — şi n'am înghiţit-o numai pentru că o idee m'a oprit. Dacă mă sinucid — voiu revedea-o oare? Spunându-mi aceste vorbe, Hasdeu m'a dus în biblioteca sa din Casa Arhivelor Statului — unde îşi avea locuinţa:

— Aci am vrut să beau otrava, dar am fost oprit, şi-am aruncat-o jos.

Am vorbit despre spiritism şi am hotărît să căutăm în el, dacă e posibil, alinarea durerii sufletelor noastre.

Aflând că mai am alţi copii, Hasdeu mi-a dat un volum frumos legat din operile Juliei Hasdeu, intitulat *Bourgeons d'avril*. Pe pagina din faţă a volumului stă scris de Hasdeu:

Domnişoarei Nina Arbure
Suvenire de la

B. P. Hasdeu, tatăl autoarei şi amic intim al tatălui dumitale.

Pe lângă Hasdeu s'a format un cerc de spiritişti din care făceau parte: un mitropolit primat, trei generali, un profesor, etc. Ziarele de pe atunci şi-au cam bătut joc de acest cerc şi multe glume s'au făcut pe contul nostru, doi părinţi nenorociţi.

Dar să întoarcem pagina din viaţa lui Hasdeu. El s'a născut la 1836. Fiul lui Alexandru Hasdeu, el şi-a luat numele de Petriceico, fiind rudă cu fostul domnitor al Moldovei, Ştefan Petriceico, prin fiica lui Efrem Hasdeu. Născut în Basarabia şi-a făcut studiile în Rusia, la Universitatea din Charcov; a fost ofiţer de cavalerie — carieră obicinuită a nobililor din Basarabia. La 1856 Bogdan Hasdeu, plictisit de mentalitatea rusofilă a boerilor basarabeni a trecut din Hotin în ţinuturile care după tratatul de pace din Berlin să întorceau moldovei. A fost judecător la tribunalul din Cahul — apoi a plecat la Iaşi unde a pubicat revista *Din Moldova* (1862), a fost profesor.

Mai târziu părăseşte Iaşul şi se aşează la Bucureşti, unde a devenit directorul Arhivelor Statului — şi profesor la Facultatea de litere. A fost deputat al Craiovei, a redactat ziarul Traian şi gazetele humoristice *Aghiuţă* (1864) şi Satirul (1866).

Hasdeu şi-a consacrat activitatea sa întâi literaturei, apoi istoriei şi filologiei.

Spirit pătimaş de concepţii vaste, îmbrăţişând mereu orizonturi noi, el construia hipoteze indrăzneţe care ne uimesc, dar care nu au temelii solide.

In istorie, în filologie, Hasdeu adesea ori dădea cu târnăcopul acolo, unde nimeni nu îndrăznise să atingă ţărâna virgină.

A fost aceasta un păcat mortal pentru omul de ştiinţă ?

Ce-am fi cunoscut noi despre lumea siderală dacă Laplace n'ar fi îndrăsnit să construiască hipoteza sistemului solar. Sau dacă Darwin n'ar fi construit teoria sa hipotetică a evoluţiunii speţelor. Desigur multe din hipotezele ştiinţifice dispar după ce cercetările oamenilor de ştiinţă lărgesc cadrul de investigaţiuni. Dar fără hipoteze,

ştiinţa devine moartă, lipsită de suflarea luminată a minţii, de scânteia genială. Hasdeu a fost poet; el a publicat un volum de poezii. A fost literat; drama sa Răsvan şi Vidra, trăeşte pe scena noastră de când trăieşte şi Hernani de Hugo.

Ca istoric Hasdeu a scris prima pagină din istoria neamului nostru. Sunt preţioase lucrările sale: studiul despre Luca Stroici, documentele din arhiva istorică, monografia lui Ion Vodă cel Cumplit, o poemă scrisă cu un neîntrecut talent. La 1873 a scris minunata sa Istoria critică — stârnind mare etuziasm. Parlamentul i-a votat medalia de aur pentru acest prinos pe altarul culturei româneşti. In calitatea sa de filolog Hasdeu a lăsat două lucrări mari: Cuvinte din bătrâni, unde studiază limba documentelor din sec. XVI şi a textului din codicele Sturzanus. In fine Magnum Etymologicum Romainae, operă măreaţă, concepută de Hasdeu după un plan aşa de vast, unde orice cuvânt este o monografie, încât ar fi trebuit unui om, să aibă zece vieţi, ca să o poată termina.

Hasdeu n'a tipărit decât trei litere, A. B. C.

După o viaţă închinată unei munci încordate, Hasdeu a murit la Câmpina, în castelul său numit Iulia Hasdeu; lăsat în îngrijirea unor amici, executori testamentari. Acest castel e acum o ruină părăsită — şi e păcat. Bogdan Hasdeu a fost înmormântat la Bellu în cripta poetei Iulia Hasdeu, unde se află şi mormântul mamei poetei.

Pe când trăia Hasdeu, era obiceiu în fiecare an la 18 Septembrie să se adune în cavoul Iuliei Hasdeu toţi prietenii familiei. Tăcuţi ascultau cântecul melancolic de ariston al poetei Iulia Hasdeu.

Acum cavoul e părăsit — toţi prietenii familiei Hasdeu au murit.

Să ne plecăm înaintea umbrei acestui om care a gândit mult — a simţit mult în decursul vieţii sale şi a murit necăjit, solitar, înconjurat de un mediu care i-a fost străin şi care i-a amărît sufletul.

Zamfir C. Arbure

ROSTIRI ADÂNCI

De **B. P. Haşdeu**

Fost-aţi vreodată la Moscova? Acolo oamenii sunt ca natura şi natura acolo este o vitregă: acolo soarele nu încălzeşte şi luna nu insuflă voluptatea gândurilor drăgostoase; de acolo Românii împrumutară două nenorocite vorbe: „rob“ şi „stăpân“ şi încă ar fi bine să fi împrumutat numai vorbe.

*

Naţiunea românească... mai pe sus de toate are nevoe de credinţă, de speranţă, de ideal, de pânea lui Iisus, nu de pânea lui Mammona.

*

Omul poate să ştie totdeauna lămurit numai ceea ce nu vrea să fie; ceea ce vrea să fie este un câmp întins, brăzdat în lung şi'n lat cu răscruci, cu suişuri şi pogorişuri, cari nu se descurcă şi nu se limpezesc decât îndrumându-ne odată bărbăteşte c'un „Doamne-ajută“ şi păşind apoi, crâmpeiu cu crâmpeiu, o bună bucată înainte.

*

Pàtria nu este o bucăţică limitată de pământ, ci unirea launloc a tuturor fraţilor de aceiaşi vorbă şi de aceiaşi origine. Ca naţiunea să domnească, prin sine însăşi, ca ea să fie puternică şi respectată, ca limba ei să excite admiraţiunea popoarelor prin tezaure de geniu,—aceasta se chiamă mărire naţională, iar dorinţa acestei măriri se chiamă patriotism.

*

După şcoala cea ateisto-casmopolito-socialistă stomahul singur poate fi inimă, mâncarea înlocueşte religiunea, lista de bucate ţine loc de evanghelie, chelnerul e preot, birtul biserică: nici Dumnezeu, nici naţiune, nici suflet! După acea şcoală digestiunea este scopul final, ţinta cea supremă, idealul de evoluţiune al omenirii călătoare.

*

..... A Românului tărie
Este plugul şi cântarul mai presus de boerie.

*

Versuri din „Tristia" lui Ovidiu

(TRADUSE DE B. P. HAŞDEU ŞI CARI SUNT CONSIDERATE CA IDEAL DE LIMBĂ ROMÂNEASCĂ IN TRADUCERE DE VERSURI)

De-ar fi să-şi mai aducă aminte de Nazone
In Roma vre-o fiinţă; şi dacă fără mine
A mai rămas acolo ceva din al meu nume,
Să ştie dar, că-n ţara, în care al mării luciu
In veci nu se-ntâlneşte cu zodia-nstelată,
Aici îmi duc eu traiul, în sânul barbariei,
Cu fiarele sarmate, cu Bessii şi cu Geţii,
Nedemni a le răspunde un eco-n versul meu!

* * *

Cât mai adie vântul răcoritor al verei,
Avem un zid de valuri, prin care ne scuteşte
De cruda lor năvală, curgând la mijloc Istrul,
Vai însă, când soseşte posomorâta earnă
Rânjind grozava-i buză, şi când începe gleba
A cărunţi cu-ncetul sub marmora de ger!

* * *

Şi crivăţul porneşte, şi neaua umple nordul.
Şi cade, cade, cade. Nici soarele, nici ploaea
N-o mai topesc acuma, căci frigul o-mpetreşte;
Şi păn se dispară un strat, s-aşterne altul,
Ş-adesea-n aste cuiburi de gheţuri îndesate
Priveşti într-o grămadă zăpezi din două erni!

* * *

Ş-atâta-i de cumpită furtuna deslănţată
Incât răpeşte case, ducându-le departe,
Şi turnuri măestoase în praf le râsipeşte,
Şi, sguduit atuncea din temelie polul,
De spăimă se-nfioară sălbaticele ginţi!

* * *

Şi barbarul îmbracă nădragi şi piei înforme,
Cât din a lui făptură de-abea se văd obrajii,
Dar până şi prin blană dă gerul în putere ;
Şi pulberea de ghiaţă pe barbă scânteiază;
Şi te coprinde groaza, când sloiuri cristaline
Se-nchiagă printre plete şi se ciocnesc cu freamăt
La a capului mişcare ; Şi-n vas îngheaţă vinul,
De-l scoţi în bolovane, păstrând figura oalei ;
Şi-n loc a soarbe spumă — mănânci bucăţi de vin!

* * *

Să mai descriu eu oare, cum râurele toate
In poduri le preface suflarea cruntei erne?!...
Ş-atunci de oboseală, de vrei să-ţi stâmperi setea
C-un strop de apă vie, spargi întărita ghiaţă,
Săpând adânc o groapă în lacul cel căscat!

* * *

Chiar uriaşul Istru, pe care nu-l întrece
A Nilului lărgime, acuma se sbârceşte
Sub viscolii de Crivăţ, şi albastrele-i talazuri
Se fac o scoarţă tare, şi pe furiş sub dânsa
Se scurge-n toiul mării prin cele multe guri!
Şi pe-unde mai dăunăzi plutea corăbierul,
S-alunecă piciorul săltând fără sfială,
Ş-a calului copită izbeşte cu răsunet
In lespezi făurite din colosale valuri.
Şi boii fără frică, p-această nouă punte,
Sub care stau deschise prăpăstii desfundate,
A lene trag căruţa nomadului sarmat!

* * *

De necrezut, şi totuşi eu am văzut chiar marea,
Chiar marea—ncătuşată d-un bloc imens de ghiaţă.
Tăcută, neclintită, sub ţeasta-i lunecoasă ;
Şi n'o văzusem numai, dar am umblat eu singur
Pe culmele-i, călcând ca pe ţărână...
De-aveai şi tu a trece asemeni mări, Leandre,
Nu te-nghiţea-n vâlvoarea-i un mai îngust abis!...

* * *

Atuncea dar, când Pontul şi Dunărea spumândă
De earnă—mbrăţişate prin pieliţa de ghiaţă,
Pe-a Istrului lucioasă şi măturată cale
Călări pe cai sălbateci, vrăjmaşii vin încoace,
Vestind a lor sosire săgeţile ce sboară,
Şi rămănând drept urmă pământul despuiat!

* * *

Ţăranii fug departe, lăsănd câmpia pradă;
Şi barbarul răpeşte puţina-i avuţie,
Tot ce putu să strângă săteanul, prin sudoare;
Şi carele, şi turme, şi sărăcia toată!...
Apoi pe robi îi leagă cu mânele la spate...
Se duc, se duc sărmanii, privind cu desperare
In urma lor ogoare, ce n-o să le mai vază,
Şi focul ce se-nalţă din şubrede colibe;
Căci barbarul aprinde, doboară, mistueşte,
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă,
Şi stoluri de victime sucumbă sub săgeata
In vârf încârligată, al cării fer subsese
Din erburi ucigaşe un suc înveninat!

* * *

Aci şi-n timp de pace, războiul te-ngrozeşte;
De nu mai vezi pe barbari, e spaima ceţi-o lasă;
Şi nimeni nu cutează pe câmp să tragă brazde;
Şi ţelină uitată, rămâne sterp pământul;
Nici desfătatul strugur nu creşte-n umbra viţei;
Nici fierbe mustul dulce în naltele basinuri;
Un pom nu se zăreşte, pe care ca-n vechime,
Să scrie un Aconţiu cuvinte de iubire. —
Pustie, tristă, goală; nici arbore, nici frunză...
Fugi, fugi, d-aceastǎ ţară, tu omule ferice!
Şi totuşi din întreaga nemărginita lume,
Aice, ah! aice, osânda m-a trimis!

Hasdeu şi Burlă

In toiul polemicei referitoare la etimologia cuvântului raţă.

Desen de Jiquidi

Comunicat d-lui B. Lăzăreanu de d. profesor Ioan Băncilă din Serviciul colecţiunilor de stampe ale Bibliotecii Academiei Române.

Activitatea publicistică a lui B. P. Hasdeu

Pentru a putea cunoaşte şi cerceta vasta operă ştiinţifică-literară a lui Hasdeu, nu este suficient să ne oprim la lucrările sale publicate în volum.

Foarte multe lucrări şi nu puţin importante au rămas îngropate şi uitate în numeroase reviste şi ziare vechi, prea puţin accesibile astăzi.

Unele laturi din complexa personalitate a lui Hasdeu sunt aproape deloc sau numai insuficient cunoscute, datorită tocmai împrejurării, că Hasdeu a neglijat să-şi scoată în volum anumite lucrări risipite în reviste şi ziare. Aşa ar fi d. e. activitatea sa juridică-economică, cea politică, critică-polemică, culturală, satirică-umoristică etc.

Pentru a înlesni cercetarea în amănunte a vieţii şi operei lui Hasdeu, vom indica în cele ce urmează principalele reviste şi ziare, în cari specialistul va putea descoperi lucrări uitate de-ale sale. Lista acestora n'are pretenţia să fie completă, totuşi va îmbogăţi simţitor materialul de cercetare pentru specialişti, punându-i pe urma unor izvoare nouă, ce urmează încă să fie descoperite cu muncă şi răbdare.

Şi în activitatea sa publicistică ni se prezintă Hasdeu în vechea şi cunoscuta sa atitudine de om ambiţios, mândru, independent, care, dându-şi bine seama de personalitatea şi forţele sale spirituale şi sufleteşti, apelează numai rar la concursul altora.

Hasdeu a ţinut totdeauna să aibă organe proprii de publicitate, unde să poată tipări în voe orice dorea. De aceia îşi încredinţa rareori scrisul său coloanelor primitoare ale unui organ străin. Pentru aceste cazuri explicaţia este simplă: Hasdeu nu avea pentru moment la îndământă un organ propriu şi deci era nevoit să publice în altă parte.

Hasdeu trebuia de altfel să-şi aibă organele sale proprii: fie că nu se putea împăca uşor cu ideile altor ziare şi reviste şi cu direcţia ce o reprezentau; fie mai cu seamă că avea de

spus prea multe lucruri şi în deplină libertate de gândire şi limbaj, ceea ce desigur necesita o absolută independenţă, pe care nu o putea găsi oricând şi oriunde, dar la care dânsul a ţinut toată viaţa sa cu încăpăţinarea, mândria şi riscul caracteristic vechii familii nobile de cărturari şi razboinici, din care coborea.

In curând după trecerea Prutului, stabilindu-se la Iaşi, Hasdeu redactează revista săptămânală „*Romania*", în Noembrie 1858. Revista se tipărea în tipografia lui Adolf Bermann cu caractere semicirilice. Au apărut din ea numai 4 numere la 18 şi 25/XI şi la 2 şi 9/XII 1858.

Revista continuă să apară şi în anul următor 1859, cu următorul titlu: „*Romania. Revista ebdomadarâ sub redapciunê d-lui Bogdan Petriceiko-Hăjdău*".

Din ea au apărut 4 numere, fiecare de câte 8 pagini, paginate curent dela 1—32 şi anume: No. 1 la 2/I, No. 2 la 9/I, No. 3 la 16/I şi No. 4 la 26/I.1859. Pagina ultimă (32) a No. 4 cuprinde un sumar cu tabla materiilor publicate în cele patru numere—fascicule.

In prima ei fază (1858) „Romania" este mai mult istorică-filologică şi scrisă în întregime de Hasdeu.

In faza a doua (1859) revista afişează un program mai cuprinzător, în care intră pe lângă istorie încă: politică, etnografie, arheologie, folklor, documente şi cronica zilei. In No. 1 (pg. 3—5) se publică „Epistola cătră Românii. D'un Român din Besarabia", semnată „Alexandru Hotineanul", pseudominul lui Alexandru Hasdeu.

Hasdeu o însoţeşte de următoarea notă: „Epistola către Românii ni este trimisă cu data de 13 Dechembriu. Numele autorului s'ar putea descoperi ex ungue leonem... dar socotim mai de cuviinţă a respepta incognito lui, primind toată respunderea pe noi işine".

De remarcat este la Romania din 1859 marea abundenţă de „motto".

In fruntea revistei găsim următoarele versuri ale poetului patriot polonez Adam Mizkiewicz (1798—1855):

„Dalej s posad brylo swiata!
„Nowemi cie pchniemy tory:
„A splesnialej zbywszy kory,
„Zielone przypomnisz lata..."

Este interesant de reţinut că Hasdeu iscălea în 1858—59 cu numele „Hăjdău". Vom vedea cum forma aceasta variază mereu în cursul vremii, trecând peste forma cea adevărată „Hâjdău"[1]), pentru a se opri la urmă definitiv la forma „Hasdeu".

Acestei reviste i-a urmat imediat, tot la Iaşi, revista săptămânală: *„Foaea de storiä romänä. Sub redapciune lui Bogdan Petriceico-Häjdäu"*. Se tipărea la H. Goldner. Revista a apărut în 4 broşuri (numere) nedatate în „Anul Unirei I", deci în 1859, cu caractere semicirilice.

In total au apărut 64 pagini tipărite, având la sfârşit o „Scară" cu arătarea cuprinsului.

Pe cupertă drept motto versurile 102—103 din cântul VIII al Iliadei.

Revista este scrisă în întregime de Hasdeu iar articolele sunt aranjate în „Scară" în următoarele 7 grupe:

„Legislăciunea, Numismatica, Diplomatica, Poezia năciunară, Literatura storiei, Analistica, Inştiinţările".

Şi aici ca şi în Romania articolele lui Hasdeu poartă în frunte câte un motto.

In 1860 Hasdeu tipăreşte, tot la Iaşi, revista *„Foiti'a de istoria şi literatura. Redésa de Bogdanu Petriceicu Hasdau. profesoriu de istoria la scoala reala centrala, bibliotecariul scoalelor Moldovei"*.

Revista apărea lunar, era scrisă cu semicirilice, şi se tipărea la tipografia „Imprimeria" apoi la „Buciumul român".

Au apărut în total 5 numere dela Martie la Iulie 1860.

Foaia se răspândea prin „liste de prenumârare" la librăriile T. Codrescu şi G. Petrini în Iaşi şi Ioanidi în Bucureşti.

Pe cuperta No. 4 se dă un început din „izvodul abonaţilor" revistei. Intâlnim între alţii pe: T. Codrescu, A. Donici, C. Negruzzi, G. Cuciureanu, N. Beldiceanu, A. Panu, C. Hurmuzachi, V. A. Urechia, Morţun, M. Kogălniceanu, V. Pogor, arhimandritul Melhisedec, G. Tăutu, N. Milu, etc.

In total la acea dată (Iunie 1860) revista avea 157 de abonaţi, între cari şi seminarul din Socola cu 10 exemplare.

---

[1]) Dovadă numele comunelor: Hâjdău în judeţul Hotin şi Hâjdieni din judeţele Bălţi şi Orheiu. In Polonia familia sa purta numele de Hyzdeu, iar în Rusia de Ghizdeu.

Pelângă Hasdeu, care deregulă nu iscăleşte, publică în revistă şi câţiva colaboratori ca: A. H. (Alexandru Hasdeu ?), D. A. Holban, G. Melidon, G. Tăutu.

Sumar nu are revista, dar articolele pot fi împărţite pe materii astfel: Istoria, Literatura, Filologia, Bibliografia, Economia politică, Cronica.

Revista aceasta este mult mai vioae ca celelalte, în deosebi cronica este bogată, variată şi ţine în curent pe cetitori cu mişcarea culturală-literară locală, moldovenească.

Hasdeu, după ce indicase numai pe scurt (în Romania din 1859) cum înţelege „studiul limbilor romane" şi cercetarea obărşiei „istoriei ţării şi a naţionalităţii române", vine acum să înfăţişeze un program mai întins şi mai bine precizat, pe care urma să-l înfăptuiască în „Foiţa" sa din 1860.

Programul priveşte în deosebi istoria şi literatura română.

Cu privire la istorie Hasdeu spune că se cer istoricului trei operaţiuni: adunarea de documente, studiul acestora şi apoi închegarea lor într'o operă unitară, arhitectonică.

„Până azi, spune H., noi n'am putut încă trece nici chiar prin cea întâia din aceste trei operaţiuni".

Literatura, după Hasdeu, este datoare să ţină cumpăna între istorie, care moralizează prin cercetarea trecutului, şi religiune, care idealizează viaţa prin prevestirea unei sorţi în afară de această lume.

Locul ei este deci „între istorie şi religiune şi, împrumutând dela istorie realitatea, a o înălţa apoi la un grad de idealitate, deşi fără a ieşi din sfera lumească".

„Foiţa mea, spune Hasdeu, leagă literatura cu istoria".

La sfârşit „literatorii compatrioţi din toate ţările române sunt poftiţi a-mi da mână de sprijin".

Aici apar câteva din primele poezii originale ale lui Hasdeu precum şi drama istorică în 4 acte „Berchea" a lui G. Tăutu, din care însă se tipăresc numai două acte.

De relevat este traducerea lui A. D. Holban „Scrisorile unui nebun" de N. Gogol, una din primele traduceri din literatura rusească în româneşte.

Dela 1860 la 1862 Hasdeu nu are un organ propriu şi tipăreşte în diverse ziare şi reviste locale, ieşene, ca d. e.: *Zimbrul şi Vulturul* şi *Ateneu'lu romanu* (redactor V. A. Urechiă),

Steaua Dunării (redactor Vasile M. Kogălniceanu), *Trecutul* (redactori I. Strat şi George Mârzescu), *Tribuna Română* (redactori Ioan Leca şi Nicolae Ionescu), *Dacia* (redactori Georghe Petrescu şi V. A. Urechiă) etc.

In 1862 Hasdeu face să apară la Iaşi o nouă revistă a sa, bilunară, „*Din Moldova*", având ca „redactor" pe „B. Petriceicu-Haejdîu".

Revista s'a tipărit în tipografia Bermann — Pilecki având ca *motto* pe copertă maxima latină: „in magnis et voluisse sat est".

Tomul I (No. 1—6 în 96 pagini) nu arată luna apariţiei.

Tomul II (No. 7—12 în 104 pagini) poartă titlul „*Lumina*", la care se adaogă ca subtitlu „*din Moldova*".

Acest titlu nou începe cu No. 10.

Tomul III (No. 13—19 în 112 pagini) a apărut în 1863.

Toate trei tomurile au câte un sumar, cum îl găsim în revistele de azi, aranjat după materii, autori, lucrări şi cu arătarea paginilor respective.

Rubricele sumarului din tomul I sunt următoarele: Literatură, istorie, poezie, bibliologie, arheologie, diplomatologie, dreptul comercial, glossologia, isografica, miscelle.

In tomul II se mai adaogă: Odoporica, polemica, foiletonistica, tutti-frutti.

Tomul III reduce numărul rubricilor la următoarele trei: Ştiinţele, Literatura, Critica.

„Lumina din Moldova" însemnează un progres mare faţă de revistele anterioare ale lui H., sub toate raporturile.

Afară de Hasdeu vedem colaborând la noua revistă pe: Adrian I. V, Alecsandri V., Alexandrescu-Urechiă V., Beldiceanu N., Morarul Vlad (preudonim ?), Negruzzi C., Papodopol-Calimah A., Pilecki A., Pogor V., Pretorian A., Râşcanu P. şi Vârgolici Şt.

Contribuţiile literare originale ale lui Hasdeu sunt aici mai numeroase şi mai însemnate.

Pe lângă 17 poezii găsim tragedia istorică într'un act „*Reposatul Postelnic*" şi nuvela „*Duduca Mamuca. Din memoriile unui studinte*".

Hasdeu începe să-şi ia în serios rolul de îndrumător şi critic cultural-literar în Moldova.

In precuvântarea din No. 1 Hasdeu declară că nu are nevoe de o profesiune de credinţă, cum obicinuesc ziarele politice. Va tipări „orice articol bine conceput şi bine scris".

Se arată optimist şi încrezător în viitorul revistei sale, la care crede că va putea adăoga cu timpul şi „un supliment politic, desbrăcat de orice nuanţă de clică".

Revista pare a fi avut mai mulţi abonaţi decât precedentele. Ea se trimitea şi „Bibliotecii Ossoliniene din Leopole".

In 1863 Hasdeu se mută din Iaşi la Bucureşti, chemat de ministrul cultelor A. Odobescu ca membru în comisiunea istorică, ce avea să se ocupe de averile mănăstirilor închinate.

Am fi aşteptat ca Hasdeu să-şi continue în capitala ţării ocupaţiunile sale serioase din Iaşi. Totuşi el fondează acolo o revistă umoristică „*Aghiuţă, fóiă umoristică, satirică şi critică*", pe care o conduce ca „directore, proprietariu şi gerante respundetoriu" iscălind „Hăjdeu".

Este o foaie septămânală cu 8 pagini de fiecare număr.

Primul număr a apărut la 3 XI 1863, iar numărul ultim (al 27-lea) la 17 V 1864, cuprinzând în total 194 pagini numerotate curent.

Foaia, publicând satire-politice violente, a fost suprimată printr'o ordonanţă ministerială de M. Kogălniceanu, preşedinte de consiliu şi ministru de interne pe atunci.

No. 4 din 24 XI 1863 al lui Aghiuţă cuprinde o confesiune-apel a lui Haşdeu, care putea fi pusă ca program în No. 1 al foii.

Hasdeu declară aici că această „publicaţiune înfăţişează un caracter neîncercat până acum în literatura română. Deprinşi cu buffonerii, născuţi pe timpul soitarilor, ce încunjurau pe veneticii fanarioţi, crescuţi apoi în şcoala Ţinţarului, Pepelii, Nichipercii, Bondarului [1]), lectorii noştri n'au avut când să înveţe ceea ce e un adevărat umor, o satiră pură, o critică muşcătoare şi spirituală".

---

[1]) *Ţinţarul* (1859) redactat de C. A. Rosetti şi N. T. Orăşanu; ***Pepelea*** (1860) a lui I. C. Fundescu; ***Nichipercea*** (1859—1879) a lui I. M. Toporanu şi N. T. Orăşanu; ***Bondariul*** (1861—62) din Iaşi a lui I. V. Adrian. In „Columna lui Traian", an. IV (1873) pg. 156, se dă în articolul „Ziarele române, care au apărut în Dacia şi în alte părţii, dela 1825 până azi" şi lista primelor publicaţii umoristice româneşti. Prima pare a fi „Ţinţarul" lui C. A. Rosetti (1859). „Aghiuţă" apărut la 1863 este deci şi el printre cele dintâiu.

Aghiuţă tinde să se ridice la nivelul foilor similare străine [1]) contemporane, ocolind în coloanele sale orice „brutalităţi, murdărie şi nerozie, botezate sub numele de spirit".

După cum arată Hasdeu · în No. 7 al foaei, umorul său era : politic, social, literar, anecdotic şi străin.

Aghiuţă are în text ilustraţiuni (caricaturi), însoţite de explicaţii umoristice potrivite. In el Hasdeu a publicat: schiţe dramatice, povestiri, versuri originale, traduceri, critice — toate umoristice.

Tot aici şi-a republicat într'o nouă redactare sub titlul „Micuţa", vechea sa nuvelă ieşană „Duduca Mamuca", dându-i o înfăţişare mai decentă, care să nu ofenseze bunul simţ al cititorului.

Dacă până la Aghiuţă Hasdeu şi-a tipărit revistele sale cu caractere semicirilice, folosindu-se de cele latine numai pentru titluri, de acum înainte el se va folosi numai de literile alfabetului latin.

Nu vorbim la acest loc de ortografia folosită de el, care a suferit o permanentă prefacere în tot timpul vieţii sale, şi care oglindeşte în general evoluţia ortografiei româneşti din vremea sa.

Este interesant că Hasdeu îşi începe activitatea sa în Bucureşti cu glumele, zeflemelele şi satirele din Aghiuţă.

Deoarece la Bucureşti Hasdeu nu reuşeşte să-şi editeze până la 1864 o revistă ştiinţifică proprie, el publică în ziarul lui Cezar Boliac „*Buciumul*" (1862—1864).

Aici a apărut întâiu, ca foileton, romanul istoric al lui Haşdeu „*Ursita*" (No. 246—271 din 1864), care formează epizodul întâiu dintr'o serie proiectată de romane, care purta titlul comun de „*Copilăriele lui Iancu Moţoc. Partea I din romanţul istoric : Vieaţa unui boer*".

Din epizodul al doilea al romanului, intitulat „*Procopseala*", a apărut numai capitolul întâiu în No. 274 din 25 August 1864 al Buciumului. Continuarea romanului n'o găsim publicată nici aici, nici aiurea.

Tot în Buciumul Hasdeu publică pe lângă câteva articole politice o serie de studii istorice ca d. e. „Iancu şi Ioniţă, titlul Domnilor români" şi câteva monografii din seria de „Studii

[1]) ca d. e. Punch, Tintamarre, Figaro, Journal amusant, The London Charlvari etc.

critice asupra istoriei române" (Luca Stroici, Vlad Ţepeş, N. Bălcescu etc.).

Hasdeu, care începuse acum în Iaşi publicarea şi studierea de documente vechi străine, privitoare la istoria Românilor, îşi continuă activitatea în 1864 şi la Bucureşti, îndată ce i-se dă posibilitatea.

Din însărcinarea ministerului instrucţiunii publice Hasdeu face să apară la 8 Augsut 1864 *„Arhiva istorica a României, sub auspiciile Ministeriului justiţiei, cultelor şi instrucţiunii publice"*.

Publicaţia este săptămânală la început.

Anul I, partea întâia (1864—65) a colecţiei, având 184 pagini cu 275 documente, cuprinde No. 1—23 (din 23 Ianuarie 1865).

Anul I, partea a doua (1865), cuprinde 192 pagini păstrând numerotaţia curentă a documentelor în continuare, adecă: No. 276—340.

Ambele părţi formează tomul I.

Tomul II (1865) are 176 pagini şi 21 documente şi poartă data de 20 August 1865. La pag. 176 (sfârşitul tomului) citim notiţa următoare: „Aci publicaţiunea s'a suprimat din ordinul domnului ministru de instrucţiune publică C. A. Rosetti".

Arhiva n'a apărut în tot cursul ministeriatului lui Ion Strat iar reapariţia ei a fost hotărîtă de Aduuarea legislativă şi a început după intrarea la departamentul Instrucţiunii publice a ministrului Dimitrie Brătianu în 1867 [1]).

Tomul III al Arhivei istorice are 284 pag. şi cuprinde acum documente mai întinse, toate comentate.

Ca tomul IV, partea I, a Arhivei Hasdeu publică (fără a indica anul, probabil 1868) *„Materialuri pentru istoria colonielor române în Galiţia. Disertaţiuni şi documente". Este un volum de 120 pagini.*

In Martie 1864 Hasdeu întemeiază împreună cu patriotul bulgar, refugiat la noi, istoricul G. S. Rakowsky, ziarul patriotic, literar şi comercial *„Bâduscinosti"* („Viitorul"), redactat în bulgăreşte şi româneşte. Rakowsky, adversar al Turcilor şi Grecilor, pleda în acest ziar pentru unificarea tendinţelor şi

[1]) Vezi, în „Sentinela română", No. 94 din 29 Octombrie 1867, scrisoarea lui B. P. Hasdeu către redactorul ziarului.

coordonarea acţiunii ambelor naţiuni, română şi bulgară, contra acestor duşmani comuni.

Intre 1865—1866 Haşdeu publică în : *„Buletinul instrucţiunii publice“* (director V. A. Urechiă), *Atheneul român*, *Românul* lui C. A. Rosetti şi *„Sentinela română“*.

La 1866 Hasdeu editează o nouă foaie umoristică, ilustrată, săptămânală : *„Satyrul“*. Colaborează la ea în afară de Hasdeu încă: N. Nicoleanu, Ştefan Vellescu şi I. Fundescu. Toti colaboratorii semnează cu pseudonime chinezeşti. Pseudonimul lui Hasdeu este: *Puang-Hon-Ki*.

No. 1 al foii iese la 6 II 1866, iar ultimul(?) No. 16 la 5 VI 1866.

Ca motto Satyrul poartă în frunte o maximă chineză (?) : „Nu vom păcătui niciodată nici prin exces, nici prin uitare. Meng-Tseu“.

No. 1 publică în frunte o „Profesiune de credinţă“, din care se vede că cei 9 colaboratori ai Satyrului formează un „consiliu de mandarini“ chinezi, trimişi în România, ca una din „ţările cele mai apropiate de China prin gradul civilizaţiunii“, unde urmează să studieze obiceiurile locale, în vederea introducerii unor reforme nouă în China. „Ziarul de faţă este o dare de seamă periodică de lucrările comisiunei chineze-române“. „Descriind societatea română, vom fi câte odată poate prea îndulgenţi, dar prea aspri niciodată ; căci în patria noastră ne deprinserăm a vedea lucruri şi mai curioase“.

După cum vedem, foaia va avea o notă pronunţat satirică, în deosebire de Aghiuţă, care era mai mult umoristic. Satira va fi socială — politică, după cum o cereau împrejurările de atunci din ţară şi în special cele din Bucureşti.

Hasdeu a publicat în Satyrul : schiţe umoristice, versuri satirice, diferite cronici teatrale, reviste politice şi are chiar ilustraţiuni originale.

Printre bucăţile mai importante semnalăm : Amorul în cronicele române, Cele mai vechi poezii satirice în limba română. Nicolae Milescu spătar.

După dispariţia Satyrului Hasdeu publică până la 1869 în diferite ziare şi reviste, dintre cari amintim:

Buletinul instrucţiunei publice (1866-68), *Sentinella romana* (1866-68), *Românul* (1866-68), *Perseverenţa* (1867), *Transilvania*

(1868), *Familia* din Pesta (1868-69), iar între 1868-69 se tipăresc în *Monitorul Oficial* discursurile sale rostite în Camera deputaţilor,

Mai numeroase şi importante sunt articolele publicate în cele trei publicaţiuni dintâiu: articole literare, juridice, istorice şi maicuseamă politice.

Hasdeu, putem spune, şi-a inaugurat cariera sa politică în Satyrul, dar pregătirea solidă pentru viitoarea activitate politică de deputat şi-a făcut-o în redacţia şi coloanele *Românului* (1866—1868).

La sfârşitul anului 1866 Hasdeu nu mai era în capitala Principatelor unite un bejenar basarabean obscur, ci o personalitate bine cunoscută, datorită activităţii sale publicistice.

Om de temperament şi acţiune, el nu se mai putea mărgini la activitatea din biblioteci şi arhive. Ii trebuia un câmp mai întins, mai plin de aer şi de libertate de acţiune. Şi atunci intră îndrăzneţ în arena politică foarte agitată a acelui timp.

In Decembrie 1867 se alege deputat al colegiului III de Bolgrad, din Basarabia. Neavând pe atunci un organ propriu, în care să-şi exprime principiile sale politice, el publică în coloanele organului liberal (al „roşilor") Românul.

Aici Hasdeu a dus o campanie foarte violentă în potriva boerilor şi a reprezentanţilor conservatorilor depe atunci: Nicolae Blaramberg, Aristid Pascal, Petre Carp, Pantazi Ghica, Ioan Ghica.

Campania această o continuă Hasdeu în mod sistematic în ziarul său „*Traian*", care apare dela 16 Aprilie 1869 până la 14 Februarie 1870 de câte 2—3 ori pe săptămână.

Deviza acestui ziar politic, literar, ştiinţific şi industrial era „românism, constituţiune, democraţie".

Au apărut în anul întâiu în total 97 numere (ultimul din 31 Decembrie 1869), paginate curent dela pag. 1—932.

La sfârşitul anului se dă şi o „*scară*", o tablă a materiilor, care cuprinde XI rubrici: politică, economie politică, drept, istorie, literatură, popor (folklor), medicină, corespondenţă, poezie, bibl ografie şi foiţă (foileton).

Era firesc ca sumarul la colecţia unui ziar să nu poată fi complect şi exact, atât ca nume de autori cât şi ca lucrări.

Totuşi ne putem da seama din el că cele mai numeroase

şi importante contribuţiuni sunt chiar ale lui Hasdeu [1]) după care vin imediat cele ale lui G. Missail.

Iată şi lista colaboratorilor lui Traian: Alexi A., Alexi A. P., Berebist, Bosie I. C., Dimitrescu V., Domide, Erbiceanu G., Fundescu I. C., Gregoriţă L., Horia B., Ilarion Casiu, Ionescu I., Lapedatu I., Longin C., Măcelaru I., Măldărescu N., Maniu V., Marian G., Marian S. Fl., Michaiu Radu, Missail G., Miron Dionis, Niculeanu, Odobescu A., Papiu, Pătărlăgeanu Radu C., Perieţeanu-Buzău I., Petrescu G., Pompiliu Miron, Pop V. Gr., Rachtivan M. I., Rosetti N., Şoroboteanu, Tacit, Vernescu G. I., Vintilă, Vulturescu Gr., Voda A., Vlădescu V. I., Zamolxe C., Zeuceanu A., Zissu D.

Traian are o profesiune de credinţă, un program politic, afişat pe pagina 1-a No. 1: este un program naţionalist-democrat, pe care Hasdeu l-a urmat cu o consecvenţă tenace în tot timpul vieţii sale.

In No. 69 (din 16 Octombrie 1869) Hasdeu publică o declaraţie, prin care îşi anunţă retragerea sa din postul de director al ziarului, rămânând simplu colaborator [2]).

O continuare imediată a lui *Traian* este „*Columna lui Traian*" care începe să apară, de două ori pe săptămână, în ziua de 2 Martie 1870, având ca deviză: „*Românism în democraţie. Democraţie în Românism*".

Direcţia Columnei este cea veche, pe care o urmase Hasdeu în Traian.

La început revista este enciclopedică tratând: politică, literatură poporană, istorie, ştiinţi economice, drept, medicină, ştiinţi naturale, filologie, poezie, critică, bibliografie.

Dela 1876 (anul VII) ea se consacră exclusiv: istoriei, lingvisticei şi psihologiei poporane.

A apărut anul I (1870) de două ori la săptămână, anul II-III (1871-72) odată la săptămână, anul IV (1873) bilunar şi începând cu No. din Aprilie 1873 lunar.

Din Columna lui Traian a apărut:

---

1) Care iscălea aici la început „Hăjdeu", adoptând apoi forma „Hasdeu", pe care a păstrat-o neschimbată până la moartea sa.

2) „Traian" continuă să apară sub acest titlu şi in 1870 (No. 1-16) dela 3 Ianuarie — 14 Februarie 1870.

anul I (No. 1-62) dela 2/III — 31/XII 1870
anul II (No. 1-48 sau 63-110) dela 7/I — 22/XII 1871
anul III (No. 1-34 sau 111-144) dela 2/I — 1/XII 1872
anul IV (No. 1-14) Ianuar — Decembrie 1873
anul V (No. 1-9) Ianuar — Octombrie ? 1874
anul VI (No. 1-3) Ianuar — Aprilie ? 1875
anul VII (No. 1-12) Ianuar — Decembrie 1876
anul VIII (No. 1-12) Ianuar — Decembrie 1877
anul IX (No. 1-12) Ianuar — Decembrie 1882
anul X (No. 1-12) Ianuar — Decembrie 1883.

După cum vedem, în apariţia Columnei intervine o întrerupere de 4 ani (1878-1881) explicabilă prin faptul că Hasdeu este absorbit atunci de ocupaţiile sale la Academia română (secretar general, membru în diferite comisiuni), de redactarea importantelor sale studii „Cuvente din bătrâni" (3 volume), precum şi nu mai puţin cu călătorii de studiu în străinătate.

Este anevoios a înşira aici lista uriaşă de colaboratori la Columna în curs de 10 ani de zile. Sunt numele cele mai de seamă în ştiinţa românească a acelei vremi.

Din sumarele celor 10 volume se pot cunoaşte pe lângă colaboratorii lui Hasdeu şi lista bogată şi variată a lucrărilor, cari au fost tipărite în colecţiile Columnei. In fruntea tuturor acestora stau fireşte lucrările foarte numeroase ale lui Hasdeu însuşi.

In intervalul dela 1870—83, cât a apărut Columna, Hasdeu publică sporadic şi în ziare şi reviste străine ca d. e.: *„Foaia Societăţii Românismul"* (1870—71), din al cărei comitet de redacţie făcea parte, *Familia* (1871—1882); *Transilvania* (1872 — 1883; redactor G. Bariţiu, Braşov); *Revista literară şi ştiinţifică* (1876), redactată de Dr. Brândză şi B. P. Hasdeu pentru partea literară; *Amicul Familiei* (1879) din Gherla; *Românul* (1881).

Mai importante sunt contribuţiile lui Hasdeu la prima dintre publicaţiile susmenţionate, în special discursurile sale în calitate de preşedinte al societătii cu acelaş nume, discursuri din cari se poate cunoaşte sentimentul său patriotic românesc şi cel xenofob, duşman al cosmopolitismului.

Dela 1883 (încetarea Columnei) şi până la 1887 (apariţia „Revistei nouă") Hasdeu face o pauză în activitatea sa publicistică, probabil pentru a putea începe redactarea operei sale mo-

numentale „Etimologicum Magnum Romaniae", din care apare la 1886 primul tom. De altfel în acest interval Hasdeu a tipărit în volum mai multe din lucrările sale.

Sporadic întâlnim numele lui Hasdeu în acest interval în revistele: *Familia* (1883—85), *Convorbiri literare* (1884), *Revista literară* (1885).

In 1887 Hasdeu începe să editeze o revistă proprie, cu caracter pronunţat literar de astădată: *„Revista nouă"*, care a apărut lunar dela 15 XII 1887 până la Septembrie 1895.

Director al revistei a fost Hasdeu, care avea un comitet de redacţie compus din: Delavrancea, Vlahuţă, V. Bilciurescu, D. D. Racoviţă, G. Ionescu-Gion, I. Bianu şi Th. Speranţă. La aceştia se mai adaogă în anii următori: Ion Ghica, D. A. Sturdza, V. Cosmovici, V. Crăsescu.

Intre colaboratorii revistei găsim peste 70 de nume din cele mai reprezentative ale acelei vremi.

Revista aceasta o putem considera printre cele mai bine redactate din trecutul nostru. Dovadă paginele sale, în cari au publicat un mare număr de scriitori de talent, unii cu renume stabilit, alţii începători, care şi-au făcut sub îndrumarea lui Hasdeu noviciatul literar-ştiinţific.

Hasdeu dă în revistă şi un concurs apreciabil artei româneşti, reproducând în gravură picturi şi sculpturi originale româneşti de: Juan Alpar, Epaminonda Bucevschi, N. Grigorescu, Sava Henţia, Jiquidi, G. D. Mirea, Valbudea etc.

La acestea se adaogă reproducerea unei serii de portrete a diverşi bărbaţi însemnaţi ai neamului românesc, în primul rând literaţi. Câteodată se dau şi suplimente muzicale originale româneşti.

Hasdeu începe editarea revistei cu un an înainte de moartea unicei sale fiice Iulia († 17 IX 1888) şi de aceia multe pagini din revistă sunt închinate moartei. Director şi colaboratori se unesc într'un cult pios al amintirei celei dispărute, tipărind fragmente din opera ei poetică, dedicându-i studii, versuri, amintiri, compoziţii muzicale, desene, etc.

Continuarea apariţiei acestei reviste şi după anul 1888 se va fi datorat desigur şi faptului că instristatul şi solitarul Hasdeu simţea adânc nevoia unui templu, în care să-şi poată înălţa pios gândurile sale intristate către cer.

In R. n. Hasdeu începe şi publicarea studiilor sale de spiritism, cari au fost reunite în faimoasa sa lucrare „Sic cogito" (1895).

In timpul apariţiei „Revistei nouă" întâlnim sporadic numele lui Hasdeu în următoarele publicaţii: *Amicul copiilor* (1891—94), care apărea sub conducerea unor basarabeni, prieteni ai lui Hasdeu: Zamfir Arbure şi Stefan Basarabeanu (Dr. Victor Crăsescu); *Timpul* (1893), *Familia* (1893 — 94), *Tinerimea română* (1894).

Publicaţiile mai importante, în cari a tipărit Hasdeu în ultimii ani ai vieţii sale (1900—1907) sunt: revista „*Literatura şi arta română*" (1900—1904) şi ziarul „*Apărarea naţională*" (1900—1902), ziar naţionalist-democrat, al cărui director a fost scurt timp şi Hasdeu, dela 2 Ianuarie — 12 Iunie 1902.

Aici găsim ultimele articole politice ale lui Hasdeu, cu cari îşi încheie dânsul activitatea sa ziaristică-politică.

Vorbind despre activitatea publicistică a lui Hasdeu, nu putem trece cu vederea şi buletinul editat de „Academia română" sub titlul „*Analele Academiei române*".

Hasdeu fusese ales membru în secţiunea filologică a Academiei la 13 Septembrie 1877.

Analele acesteia din anii 1878 — 1907 cuprind o mulţime de comunicări, rapoarte, dări de seamă, răspunsuri la discursuri de recepţie etc., cari evidenţiază bogata şi variata sa activitate în sânul Academiei române.

După cum am văzut, Hasdeu a avut o lungă şi bogată activitate publicistică de aproape 50 de ani, în care timp a redactat personal 10 ziare şi reviste, în curs de 30 ani de zile, iar restul de 20 de ani l-a folosit colaborând şi la peste 27 alte ziare şi reviste [1]).

Liviu Marian

---

1) Numărul acestora, după cum este şi firesc, nu poate fi încă stabilit cu precizie matematică; el este aproximativ.

Prin satul Hajdăilor

D. Calinic Istrati, institutor la Hotin, fost deputat, a publicat mai de mult în anul 1920, ni-se pare, (pe broşură nu este indicat anul) o cărticică de 32 pagini în care descrie o călătorie a sa făcută prin satul Hajdăilor: Cristineşti, *judeţul Hotin.*

După ce arată peripeţiile căutării casei şi ruinele capelei familiei Hăjdăilor, autorul ne vorbeşte astfel despre locurile unde a copilărit acela care a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu:

Vedem două case: una cu geamlâc în spre asfinţit, mai nouă şi în care ni se spune că s'a născut Bogdan P. Hajdău şi a doua casă la vr'o 20—30 metri mai departe, ceva mai mică, dar după înfăţişare mult mai veche. Aici s'a născut Alexandru Hajdău şi tatăl său, Tadeu.

In casă se păstrează încă unele lucruri de pe vremea bătrânilor Hajdăi. Sânt în primul rând deosebit de interesante nişte tablouri, reprezentând pe Bogdan la vre-o 20 ani, pe sora sa Elisaveta într'un tablou mare, apoi două tablouri mari, reprezentând pe Alexandru şi pe soţia sa Elisaveta Hajdău.

Mai cerând lămuriri asupra diferiţilor membri a familiei şi mai ales despre bătrânii Hajdăi, trebue să ne întoarcem iar la ruinele dela cari am plecat. Aici a fost o capelă a familiei zidită de Valeria Hajdău. O furtună puternică i-a luat acoperişul acum vr'o 50 de ani în urmă şi de atunci nemaifăcându-i-se altul în loc, capela a început a se distruge de vremuri ca şi de mâna oamenilor, rămânând numai pereţii singuratici şi trişti, cum se văd astăzi.

Imprejurul capelei înconjurate de un zid împrejmuitor, sânt vreo 10—12 morminte ale diferiţilor membri ai familiei Hajdău.

La stânga capelei, vedem pe un postament solid de piatră în patru muchi, o cruce frumoasă şi mare de fier, având şi pe Christos răstignit pe cruce. E mormântul Elisavetei Hajdău, mama lui Bogdan, pe care citim următoarea inscripţie: Elisaveta Teofilovna Hajdău născ. Daucaţ, în luna Ianuarie a. 1848, în vârsta de 24 ani.

Puţin mai înapoi, o altă piatră frumos lucrată, care va fi fost având de asupra o cruce sau una din figurile ce se văd rostogolite prin iarbă, şi chiar alături zace un monument de piatră reprezentând o femee, care pare să se potrivească la postamentul mormântului lui Tadeu. Inscripţia spune că aici e îngropat Tadeu Hajdău fiul lui Ion, anul 1835, fiind născut anul 1769.

Postamentul e înalt de 1.30 m. şi gros de 0.80 m., având din trei părţi inscripţii în limba polonă. Iată-le! În faţă (spre apus): Ţadeusz syn Jana Hyzdew Urodz. 1769 r. Zmarl 1835 r. Okt 12.

Ruinele capelei Haşdăilor.

(adecă: Tadeu, fiul lui Ioan Hajdău, născ. 1769, mort 1835, 12 Oct.). Pe faţa dinspre răsărit citim: Pamiatka wdziecznej Zony dla Meza 1847 r. (adecă: Amintirea soţiei recunoscătoare pentru soţul ei, a. 1847). Pe faţa înspre miază noapte următorul vers:

Tu lezy praca nieumordowana!
Tu ja wtracila Zazdrosc bratnia, zlosc
Juz dzis spoczywa w ziemi zakopana.
Panowie Bracia, teras dla was dosc!

adecă:

Aici zace munca neistovită!
Zavistia şi mânia frăţească a împins-o (în mormânt).
Astăzi zace aici înmormântată'n pământ.
Domnilor fraţi, acuma vă ajunge!

Iţi vine să bănueşti, citind aceste şire, vre-o dramă familiară: Un monument sepulcral la fel ca formă şi dimensiuni cu al Elisavetei Hajdău, este probabil al Valeriei Hajdău, mama academicianului Alexandru Hajdău, căci descifrăm din inscripţia deteriorată câteva litere d. ex. VAL...I. deci probabil „VALERII“ „a Valeriei“. Crucea lipseşte de pe postamentul de piatră, a rămas doar numai partea de jos a crucii de fer, înfiptă în piatra monumentului. (V.Fig 9).

Două pietre sepulcrale sânt pentru un membru femenin, probabil al familiei Hajdău, Michaela. Zăcând ele aruncate prin iarbă, le-am pus la un loc, constatând după inscripţie că aparţin uneia şi aceleiaş persoane. Prima piatră este cam de 1 m. înălţime şi 40 cm. grosime şi lăţime, având săpată următoarea inscripţie: Dumnezeului nemuritor ca jertfă! Mihaelei muritoare spre amintire. A. 1827 14/XII. A doua piatră, mai mică, are inscripţie polonă ş. a.: Pamiec naszej Michaeli! 1827 roku 14 Dbra (adecă: In amintirea Michaelei noastre! In anul 1827 14 Decembrie). Iată aceste două pietre mormântale.

In special interesant e un monument turnat în fier. In partea de deasupra se termină cu o coroană. Răufăcutorii au rupt una câte una ramurile coroanei, iar depe părţile laterale au desprins nişte plăci turnate, pe care, — mi-se spune — se vedea marca Moldovei şi o insciipţie care arăta cine e acolo înmormântat. Bolşevicii ruşi, în furia lor distrugătoare, nici mormintele nu le au lăsat în pace, iar monumentul de mai sus, păstrează drept mărturie câteva găuri făcute de gloanţe de puşcă ale acestor viteji.

Vizitarea oricărui cimitir îşi lasă o durere în suflet; aici însă, în afară de morţii din morminte îţi vorbesc nespus de dureros ruinele acestei capele, ce nu s'a găsit cine s'o repare, ruinele zidului împrejmuitor din care încă astăzi se iau pietre pentru diferite trebuinţe ale vecinilor, ruinele monumentelor sepulcrale... Ruine, bălării mai înalte decât monumentele, iată lucruri ce ţi măresc durerea de om şi de român! Din tată în fiu, atâtea generaţti de Hajdăi sânt înmormântate aici. In afară de Petriceicu, domn al Moldovei, şi boerii Hajdăi, cari au jucat un rol în Moldova, ultimii doi Hajdăi şi anume Bogdan împreună cu tatăl său Alexandru, au avut un rol însemnat în istoria culturală şi literară a neamului nostru. Bogdan a fost unul din stâlpii ştiinţei şi literaturii noastre, iar Alexandru, om

învăţat şi scriitor, a jucat un rol foarte important în mişcarea naţională a Moldovenilor din Basarabia; avocat şi „Supraveghetor" al şcoalelor câte hotărîri din viaţa politică naţională a Moldovenilor basarabeni nu vor fi fost inspirate de el; Rolul său în istoria naţională şi sentimentete sale omeneşti le vedem foarte bine arătate de P. V. Haneş în „Scriitorii Basarabeni". Discursul lui Alexan-

Şcoala primară din Cristineşti.

dru Hajdău la şcoala moldovenescă din Hotin la 1836, este astăzi programul de educaţie şi de muncă a oricărei instituţii de cultură naţională românească.

Mormintele membrilor familiei Hajdău înrudită cu viţa domnească Petriceicu, dar mai cu samă ilustră prin ultimii descendenţi Alexandru, Bogdan şi Iulia, sânt părăsite şi uitate.

Calinic Istrati

B. P. Hâjdeu

Ca să scriu acest articol, am înaintea ochilor două vechi imagini profund întipărite. Una e relativă la patria lui Hâjdeu şi cealaltă la Hâjdeu însuşi.

Văd şi acum mezanina unei cafenele de pe Bulevard. Războiul mondial se declarase. Patrioţii, adică francofilii, pe măsură ce luptele se adunau, inel de inel, pentru a creià un lanţ quinquinal, deveneau şi ei din ce în ce mai agresivi. In mijlocul vâltoarei publice, Basarabia dispăruse complect. Cine ar mai fi îndrăznit, să vorbească de ea? Bine că nu i se contesta şi naţionalitatea românească!!

In acele momente, un pumn de intelectuali, speţă complect dispărută după catastrofa mondială, hotărîră să puie bazele unei societăţi secrete. Scopul era: agitarea chestiunei basarabene, adică împedicarea înmormântărei ei. Un pumn de oameni curajioşi şi de inimă, din cari nici unul n'a ajuns nimic în lumea nouă.

Rezultatul se cunoaşte: La strigătul unui patriot: „Perisse la Roumanie, pourvu que vive la France!". S'a răspuns la „cafeneaua Imperial" cu: „Trăiască Basarabia!". De la acest prim strigăt a început apoi toată mişcarea. Apariţia „Moldovei", cu campania dârză, cu întrunirile publice. şi-au avut drept efect să desgroape din uitarea morţii, centenara inhumată de peste Prut. Şi de unde chestiunea Basarabiei putea da naştere cel mult la un surâs de indulgenţă, aceasta trece de odată pe planul întâi şi ţine cap propagandei rusofile, denumită francófilă, ajungând la apogeul ei, odată cu unirea.

Sunt copil într'un pension din Bucureşti. Generaţia cea mare este în plină putere. Oameni mari, în plină maturitate aruncă asupra noastră umbra măreţiei lor. Câţiva dintre cei mai de seamă, în cap cu Hâjdeu, sunt dascăli acolo.

Două chestiuni fără legătură agitau pe atunci spiritele :istoria medievală românească şi spiritismul. Publicarea istoriei lui

Ioniţă Assan de către Hurmuzachi şi moartea fetei lui Hâjdeu le aruncaseră preocupării publice.

Dracii de copii, ce să ştie ei de măriri şi de imposibilităţi! Au făcut imediat legătură între cele două lumi imposibile. Şi mesele turnante au terminat nopţi întregi prin a deslega chestiunea *preistoriei* noastre. Oamenii mari, cu Hâjdeu în cap, o pătiseră cu cei mici!

Azi, suntem în *România întregită*, mai ales întregită cu *Basarabia*, iar eu scriu despre *B. P. Hâjdeu* într'o revistă basarabeană!!!

Şi pentru, că am început cu o poveste glumeaţă despre *Hâjdeu*, să încep articolul despre el, cu adevărul adevărat asupra lui. *Hâjdeu a fost pentru Istoria Românească ceia ce T. Maiorescu a fost pentru Literatură.* Adevăr, ce nu va putea nici odată fi repetat îndestul!

In epoca războiului Crimeii, război care a răscolit lumea noastră tot atât cât şi războiul mondial trecut, prin amestecul tuturor popoarelor europene, junele locotenent de husari, *Tadeu Hâjdeu*, trece Prutul şi se refugiază în Iaşi. O pereche de palme administrate colonelului său, obişnuit cu înjurătura, făcuseră tot pocinogul. Tânărul îşi schimbă numele şi repetatele cereri de extradare ale Rusiei bătute, nu putură obţine decât rezultatul poliţienesc: „In Iaşi există doar un *Bogdan Petriceicu Hâjdeu*!"

Norocul nostru! Fără acest incident, cine ştie, ce cărări străbăteam azi!

B. P. Hâjdeu, din aristocratul fiu ce era se transformă, ca şi colegul său de militărie: *Tolstoi*, în *omul culturei.* După cum poporul rus chema pe dezrobitorul său la el, tot astfel şi cel românesc prin misterile providenţei chema pe acesta la sânul său. Coincidenţă bizară! In aceiaşi epocă va cădea şi celălalt chemat, *Titu Maiorescu,* în ţară. Coincidenţă sau influenţa războiului, de care am pomenit? Mai mult ca posibil, aceasta din urmă.

O coincidenţă identică este aceia a educaţiei lui *T. Maiorescu.* Acesta cu toate că nu era nobil fusese crescut în cel mai aristocratic pension din Europa: la Teresiamul din Viena.

Toţi aceşti trei vor avea aceiaşi conduită. Vor căuta să distrugă citadelele învechite din ţările lor, încercând să aducă

lume nouă şi dătătoare de viaţă. Dar, pe când Tolstoi va vedea în mare, ca orice rus semimongolizat, după caracteristica denumită *nebunia mongolică*, şi va creia secta distrugătoare a ţarismului străin şi impilător de neam rusesc; cei doi români, din două margini ale Românismului, vor avea o acţiune mai modestă, dar de efect îndepărtat şi sigur. *Maiorescu* va distruge *romantismul transilvănesc*, înăbuşitor de creaţiune artistică, permiţând tot avântul ulterior literaturii româneşti; Hâjdeu va face campanie identică contra aceleiaşi *şcoli transilvăneşti în Istorie*, şi va permite evaluarea ideilor într'un domeniu atât de important pentru un popor în plină ascensiune. *Şcoala dela Blaj* ajunsese pentru noi, ceia ce era reacţionarismul ţarist în politica rusească. Reacţionarii papistaşi ne sufocau gândirea şi inspiraţia, înecând sub tendinţa latinească şi patriotardă chiar şi patriotismul. S'ar putea chiar induce cu *Austria perfidă*, neputând face altfel recurgea la aceste strategii politice faţă de noi.

Şcoala critică, va cădea ca un bolid în capul acestei şcoli latineşti, atât cu *Maiorescu* cât şi cu *Hâjdeu*.

„Revista istorică“ va fi organul de execuţie al noii şcoli istorice, iar Iaşul, leagănul ei, ca şi al *Junimei* maioresciane-convorbiriste.

Iată într'un cuvânt, rolul marelui Basarabean Hâjdeu.

Celelalte manifestări ale lui sunt secundare. Marea lui operă de *prim slavist* în România, în epoca creării slavisticei; impecabila lui lucrare *Cuvinte din Bătrâni;* prima noastră analiză a documentelor lingvustice vechi româneşti; activitatea lui filologică cu crearea *legei-polemice, circulaţia cuvintelor;* minunata lui *teorie a creării ţărilor româneşti*, şi *polemica* lui savantisimă cu savanţii antiromâni austro-ungari; toate aceste opere de *renume mondial* sunt pentru noi nimic, faţă de *şcoala critică.* Dela ea începe o lume nouă, care va schimba atmosfera şi va duce poporul acesta către orizonturi noi. *Hâjdeu* la rândul lui va rămâne prin aceasta omul de primul rang al Panteonului nostru.

Noroc, căci ingratitudinea contimporanilor l'a însoţit la cimitir sub forma a patru prieteni mari şi laţi. Dar, zice Istoria, ingratitudinea contimporanilor, ni dă măsura valorilor. Să fim deci edificaţi, contimporanii l'au declarat pe Hâjdeu unul din oamenii

noştri mari. De altfel şi contimporanii noştri au ţinut să imită pe ai lui. Felul, în care a putut fi desvelit bustul său în Bucureşti ni-a dat proba cea mai evidentă. Dar totuşi aceştia i-au ridicat un bust. Şi în ţara, în care Cantemir n'a avut încă această pornire, e un mare progres, căci s'a ridicat şi un bust!

O chestiune interesantă despre *Hâjdeu* este și cea a *educațiunei* lui, deci şi cea a *familiei* și mediului, în care a crescut.

Trebue să afirm, că nu se poate scrie ceva despre *B. P. Hâjdeu* fără a pomeni de ascendenţii lui. După cum am mai scris avem o trinitate: *Cei trei Hâjdei*, cărora le datorim mult. Fenomenul se mai complică şi prin aceia, că *B. P. Hâjdeu* a fost crescut la *Universitatea din Charcov*, opera descendenţilor emigranţilor români de la Cantemir încoace.

B. P. Hâjdeu a avut un *tată filosof* şi *publicist rus* de o importanţă suficientă. Acesta a descoperit pe filosoful mistic *Scovoroda* şi a făcut parte din *şcoala neocreştină* de după Revoluţia cea mare. A publicat mult şi mai ales despre Români, în toate revistele ruseşti. Are un manuscris întreg despre figurile cele mai proeminente ale istoriei româneşti. Iată o chestiune importantă pentru o revistă basarabeană, cât şi pentru un cerc basarabean tradiţionalist. Descoperirea şi publicarea lor ni-ar rezerva desigur surprize agreabile.

Acelaş lucru îl putem spune şi pentru activitatea *coloniei de Români de la Charcov*. Noi nu ştim nimic despre aceasta. Crearea sub influenţa ei a celei de *a doua Universităţi*, ca valoare, din Rusia, este un indiciu, că acolo vom găsi iarăşi surprize agreabile.

E bine să se sublinieze prin orice acţiune în Basarabia, că Românii au făcut mai mult pentru Ruşi, de cât aceştia pentru ei; după cum e bine să se sublinieze mereu că basarabenii au făcut imens pentru cei de peste Prut, faţă de ce au făcut aceştia pentru ei. Se va resimţi toată starea de lucruri din Basarabia de pe urma unei asemeni politici, şi românismul în genere.

Em. C. Grigoraş

B. P. HASDEU

Patru poezii

DIN IARNĂ

Blânda toamnă dunăreană desmierdindu-ne s'a dus.
Totu-i alb și rece totul: jos — omătul, bruma — sus.
Moartă-i lumea cea albită, peste care fără față,
Fără nori și fără soare greu atârnă alba ceață.

Șerpuește 'n aer fumul și se întinde alburiu
Din colibe troenite ca sicriu lângă sicriu.
In zădar privirea-ți cată negre benghiuri în albeață:
Pân'și umbrele sânt albe pe cea marmură de ghiață.

Insă iată, că șiraguri de calugărei în sbor,
Văd ceva negrind în zare: cioarele pe șes cobor
Și de spânul chip al ernei vesel croncănind s'agață...
Mult mai drag mi-e viul negru, decât albul fără viață.

BRADUL

Când arde soarele de Mai,
Când vântul iernii geme,
Mărețul brad pe 'naltul plaiu
Stă verde 'n orice vreme!

O rădăcină de colos
Şi-a sfredelit în stâncă
Şi de pe stâncă maiestos
Mai sfredeleşte încă!

De mult cu blocul de granit
El s'a făcut tot una
Şi pe-amândoi necontenit
Ii sgudue furtuna.

Şi lemn şi piatră la un loc —
Verdeaţă ne'ntreruptă,
Aspiră ger, îndură foc,
Cu trăsnetul se luptă!

La piept cu viforul turbat,
La cap cu norul rece,
De atâţia ani nestrămutat
El tot aşa petrece.

De-ar fi să i daţi în văi adânci
Odihnă desmierdată,
Răpindu-i viscoale şi stânci, —
L-aţi omorâ pe dată!

Când arde soarele de Mai,
Când vântul iernii geme,
Măreţul brad pe 'nnaltul plaiu
Stă verde 'n orice vreme!

VIERSUL

Homer cântă mânia divinului Achile
Şi Dante Tartarul cânta:
Poetul când se naşte în amărâte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta.

Şi eu câte odată smulg harpa din tăcere,
Când sparge Muza peptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Şi saltă desperată în spasmuri de durere,
Scoţând din agonie un ţipăt scurt şi greu;

O poezie neagră, o poezie dură,
O poezie de granit,
Mişcată de teroare şi palpitând de ură,
Ca vocea răguşită pe patul de tortură,
Când o silabă spune un chin nemărginit.

Ar fi o ironie să cânt eu flori şi stele
In veacul nostru pe pământ,
Când ele sânt o larvă, grimată cu vopsele,
Iar adevărul geme tempeste şi resbele,
Blestem, urgie, neguri, pucioasă şi mormânt!

Lăsaţi pedestrei proze minciuna curtezană!
Al cântului entuziasm
Respinge poezia spoită şi vicleană,
Când totul împrejuru-i printr'o imensă rană
Exală din gangrenă un colosal miasm!

Homer cânta mânia divinului Achile
Şi Dante Tartarul cânta:
Poetul când se naşte în amărâte zile
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta.

DORUL

Privind tăcuta undă
Pe gânduri am rămas:
Cât este de profundă
La fie care pas,

Şi totuşi isvorăşte
Din depărtate văi
Ş'apoi se risipeşte,
Prin mii şii mii de căi!

Asemenea-i şi dorul
In pieptul meu sădit:
E depărtat isvorul
Din care l'am primit

Şi'n multe lumi străine
Cărările-i se ascund,
Dar revărsat în mine,
Cât este de profund!

LUCEAFĂRUL DIN CRISTINEŞTI

Trecut-au ani de când te-ai stins, Haşdeu,
Luceafărul etern al omenirii;
Incununat din zările gândirii
Ca nimbul auriu pe Dumnezeu,

Şi azi trăeşte chipul tău de zeu,
Măreţ, pe treptele dumnezeirii;
Slăvit te cred ca omul fericirii
Şi'n noi pălpită duhul tău, mereu...

Cu tine pierdem, din imensitate,
Un geniu dintre genii ce se sbate
Deasupra plaiurilor ce te-au dat...

Cu tine pierdem zările albastre...
Lumina sclipitoare-a unor astre
S'a stins,—şi-adânc noi, toţi, am sângerat.

August 1932

Alfred Tibereanu

Din amintirile unui basarabean despre Bogdan Petriceicu Hăşdeu.

(PRIMA CUNOŞTINŢĂ. ÎNTEMEEREA SOCIETĂŢII „MILCOV" A ROMÂNILOR BASARABENI. HĂŞDEU CA NAŢIONALIST BASARABEAN. HĂŞDEU DESPRE MICUL PRINŢ CAROL. HĂŞDEU—I. CARAGIALE, ANTON BACALBAŞA ŞI C. GHEREA-DOBROGEANU. DIN GLUMELE, POZNĂŞIILE ŞI RIPOSTELE LUI HĂŞDEU).

Pe marele şi genialul basarabean P. P. Hăşdeu l-am cunoscut în Bucureşti la 1891.

Eram un biet pribeag basarabean, — tinerel de 19 ani. Şi numai ce trecusem Prutul, în noaptea de 8 Noembrie vechiu, prin dreptul Frăsineştilor.

O noapte cu vânt rece şi fulgi rari de zăpadă. — Şi eu gol-goluţ, între doi contrabandişti, şi cu hainele turbincă în vârful capului... Şi, — haidea, ha! —prin vadurile Prutului, păn ce-am ajuns la malul românesc... Dar şi când am ajuns!.. Intr'adevăr c'am sărutat pământul Ţării de bucurie!... Că p-aci p-aci să mă înnec şi să mă ia dracu!...

După această izbândă am zăcut două zile de fierbinţeli şi amarnice dureri de cap.

A treia noapte, pe la cucoşi, m'au suit într'o teleguţă moldovenească uşoară, de un cal, şi m'au dus la Ieşi.

În răvărsat de ziuă eram în gara Ieşi. Am luat trenul de Bucureşti şi seara, la zece, m'am dat jos în gara de Nord.

N'am tras nici la hotel şi nici la vre-o çârciumă, căci n'aveam decât zece bani în buzunar.

După ce am căscat gura vre-un ceas prin gară şi Calea Griviţei,—cu deosebire în dreptul unei case cu chipurile lui Ion şi Dumitru Brăteanu pe peretele din faţă,—am luat-o frumos pe linia tramvaiului, cum m'au povăţuit. Şi, — tot întrebând, din gardist în gardist,—am ajuns pe la miez de noapte acolo, unde mi-a trebuit: la Spitalul Brâncovenesc, la un refugiat basarabean: Vasile Spoială, student-intern în clinica doctorului Buicliu.

Primire frăţească, plină de voe bună.

A doua zi am făcut cunoştinţă cu alţi doi refugiaţi politici basarabeni, tot studenţi la medicină: Victor Crăsescu (nuvelistul) şi Filip Codreanu.

Seara m'au dus ear—la alt revoluţionar mai vechiu:—Zamfir Arbore, publicist de talent şi funcţionar la Arhivele Statului, care trăia pe strada Nerva Traian.

Locuia în aceiaşi casă cu V. Crăsescu. Ambii însuraţi şi cu copii. Singuri, în mijlocul unei curţi mari, cu iarbă ţelină, cu o livegioară de pomi roditori şi vre-un pogon de vie, struguri razachie—curat ca la ţară!...

O mai bună gazdă şi popas pentru tot felul de refugiaţi-politici (*nihilişti*, cum li se zicea atunci)—nici că se putea...

La vre-o două săptămâni, Spoială mi-a spus, că a doua zi au să mă ducă la Mahomet — aşa îi zicea el lui Hăşdeu, — ca să-i fac cunoştinţa...

Şi-ntr'adevăr, a doua zi, seara, pe la nouă, ne-am dus la redacţia *Revista Nouă* a lui Hăşdeu, din strada Regală, unde a avut loc o şedinţă, în timpul cărea s'a fondat Societatea „*Milcov*" a românilor basarabeni.

Au luat parte la acea şedinţă, întrucâtva istorică pentru Basarabia, prezidată de B. P. Hăşdeu, următoarele persoane: doctorul C. Istrati, I. Bibicescu, Theodor Speranţă, Ionescu-Gion şi Cosmovici de la Ieşi; iar din refugiaţii basarabeni: Z. Arbore, V. Crăsescu, Vasile Spoială, F. Codreanu şi eu.

Hăşdeu, după ce i-am fost prezentat, mi-a urat bun venit şi m'a poftit să le istorisesc cum stau lucrurile în Basarabia din punct de vedere naţional.

Figura lui profet, îndeosebi ochii lui mari, albaştri verzui, ce te fascinau, m-au impresionat puternic.

Cu vocea frântă, turburată, le-am povestit ce ştiam. Le-am spus, între altele, că cenzura nu opreşte cărţile româneşti, dacă acestea n-au cum-va cuprins revoluţionar sau antirus. Că lumea satelor îşi păstrează graiul şi obiceiurile moldoveneşti; că nu înţelege ruseşte şi că nişte cărţi, scrise popular şi după gustul acestei lumi, ar fi de mare folos naţional. Însă să fie tipărite cu litere slovineşti sau ruseşti. Negreşit—aşa. Căci literele latineşti

nu sânt cunoscute şi constitue cea mai mare piedică. Aceste litere ne-au răzleţit şi înstreinat mai mult de cât hotarul Prutului...

După aceasta a urmat un schimb de vederi între toţi cei de faţă; şi la urmă Hăşdeu a declarat înfiinţată societatea pentru ajutorul românilor basarabeni refugiaţi în România şi pentru răspândirea culturei româneşti în Basarabia.

Ca preşedinte al societăţii a fost proclamat B. P. Hăşdeu. Secretar a fost ales Z. Arbore, iar casier V. Spoială.

După propunerea lui Hăşdeu, nouă societate a fost botezată „Milcov" — simbol al Unirii. Stema peceţii—să fie *Bourul Moldovei* şi *Vulturul Munteniei* — alte simboluri ale Unirii şi înfrăţirii românilor.

La plecare, când ne-am despărţit, Hăşdeu mi-a spus: — „Vino, domnule Madan, pe la mine!"...

*
* *

După aceasta, mă duceam din când în când la Hăşdeu.

Familia Hăşdeu era pe atunci în mare doliu, în urma morţii genialei domnişoara Iulia Hăşdeu — unica loc fiică,

Ori de câte ori mă duceam, să-l văd, la Arhivele Statului, unde dânsul era director şi avea locuinţă, îl găseam trist şi îngândurat, cu fruntea răzămat pe mâna stângă, la masa de lucru şi înconjurat de teancuri de cărţi şi hrisoave.

Doamna Hăşdeu, o falnică şi distinsă româncă de la Abrud, era deasemeni tristă şi nemângăeată.

O negrăită jale plutea în atmosfera casei lor...

...Şi curtea cea mare şi pustie a Arhivelor, cu hardughiile celea de case vechi şi dărăpânate de mănăstire sihastră... Cu liliecii ţişnind din clopotniţă şi sburând prin curte în amurg de seară... Şi cu şedinţele de spiritism in miez de noapte...

Te cuprindeau fiorii!

Cu vremea însă Hăşdeu şi-a revenit la firea lui de boer român voios.

Dar curând au survenit alte lovituri: încetarea din viaţă a soţiei şi înlăturarea brutală din fruntea direcţiunii Arhivelor.

Safteaua din urmă i-a făcut-o bunul său amic doctorul Istrati. Acesta, când a ajuns *pe neaşteptate*, cum singur spunea, ministru de Instrucţiune,— „îmbracă-te în frac şi hai cu mine la

Palat să tă fac ministru",—spunea el, că i-a spus Tache Ionescu; — acesta, zic, spre a satisface un interes politic alui Tache Ionescu, l-a înlocuit pe Hăşdeu la Direcţia Arhivelor prin profesorul Onciul, amic politic al lui Tache Ionescu.

Istrati cât a trăit a regretat această greşală şi obidă, făcută din cauza *„blestematei de politici"*.

Cât n'a umblat şi n'a mijlocit prin alţii ca să obţină ertarea?! Dar a fost imposibil. Că aşa era firea lui Hăşdeu — neînduplecată!

Eram prieten cu doctorul Istrati şi ştiu cât de cumplit îl durea şi cât de mult regreta...

Şi când Hăşdeu nu mai era Hăşdeu şi zăcea, sărmanul, uitat şi părăsit la spitalul Brâncovenesc, doctorul C. Istrati, acest mare român şi savant, s'a dus şi a plâns la patul de suferinţă al vechiului său protector şi amic...

HĂŞDEU ŞI CHESTIUNEA NAŢIONALĂ BASARABEANĂ.

Mare naţionalist şi patriot — Hăşdeu urgisea Rusia şi pe ruşi. Nici zugrăviţi nu vroea să-i vadă. Ear când el însuşi--îi zugrăvea, apoi—numai în vre-un rol josnic de iscoadă, ca acel din „Răzvan şi Vidra" [1]. Sau îi acoperea de oprobiu şi ridicol, ca în „Papa de la Neva" [2].

Pe revoluţionarii basarabeni, cari îi cântau despre o Basarabie dezrobită în cadrele unei Russii constituţional-democratice, ii detesta. Zicea că *„fac treabă de agenţi moscoviţi"*.

Dânsul zicea, că o Rusie constituţională va fi şi mai puternică de cât cea ţaristă: deci mai periculoasă pentru noi românii.

Pentru Hăşdeu problema basarabeană era o chestiune pur naţională, de ordin sentimental şi de interes politico-naţional, iar nici de cum social-economic.

Să-şi iubească neamul, să-şi păstreze graiul şi toate comorile sufleteşti naţionale şi să năzuească la unirea Basarabiei cu România — acestea trebueau să constitue după dânsul idealul românilor basarabeni.

---

[1]) Piesa lui Hăşdeu cu acelaşi nume.

[2]) Conferinţa cu acest nume, ţinută de Hăşdeu la Ateneul din Bucureşti.

Era democrat, însă „numai pentru ţăranul român!".

O mărturisire analogă mi-a mai fost dat să aud odată de la fostul Ministru liberal Spiru Haret:... „când e vorba de ţăranul român sânt cel mai socialist!... dar şi naţionalist!"

HĂŞDEU DESPRE MICUL PRINCIPE CAROL.

Hăşdeu se bucura de multă consideraţie la Palat.

Regele Carol I preţuea mult erudiţiunea sa filologică, şi-i acordase o subvenţie anuală din casseta sa particulară pentru monumentala-i operă: „Magnum Aethimologicum".

In vizitele sale la Palat Hăşdeu, ori de câte ori îl întâlnea pe micul şi zglobiul pe atunci principe Carol — astăzi M. S. Regele nostru Carol al II-a, — sta cu el de vorbă; îl răsfăţa şi-i punea diferite întrebări, la care primea nişte răspunsuri, cari denotau o extraordinară agerime de minte la prinţul copil.

Hăşdeu venea entuziasmat acasă şi spunea tuturor, că micul Prinţ Carol e nu copil genial şi — cum îi plăcea să facă profeţii — adăoga: că va fi un al doilea Ştefan cel Mare, că va desrobi Basarabia, că va face unirea tuturor Românilor şi că, sub domnia lui, România va deveni imperiu, ale cărui hotare se vor întinde pân la Bug... Şi le spunea cu atâta convingere, că te sugestiona şi entuziasma.

La o objecţiune de nerăbdare, că: — „He, he, he-e-e:... păn să ajungă prinţul Carol să domnească!..." dânsul a început a mă asigura cu toată ardoarea, că aceasta se va întâmpla mai curând de cât credem noi, peste cel mult 15—16 ani; că succesiunea va fi alta, de cât cea aşteptată, şi că chiar dânsul, aşa bătrân cum este, va ajunge, să vadă pe *dorobanţul* român plimbânduse cu arma la umăr pe străzile Chişinăului. Asta era prin 1896—97, deci profeţia trebuea să se împlinească prin 1912—14.

*
* *

Intr'un rând m'am dus la Hăşdeu cu o chestiune delicată, care merită să fie cunoscută.

Hăşdeu nu mai trăea în Bucureşti. Se strămutase la Câmpina în castelul pe care şi-l-a fost zidit cu banii din vânzarea părţii ce i-sa cuvenit din moşia părintească Cârstineşti din Basarabia. La Bucureşti venea numai pentru lecţiile de la Universitate şi

şedinţele Academiei Române. Şi atunci trăgea la hotel. Splendid din faţa Ateneului.

Pe atunci I. Carageali şi Anton Bacalbaşa, scriitori mai tineri şi dornici de harţă, îl ridiculizeau cam grosolan în revistele lor umoristice săptămânale: „Moftul Român" şi „Moş Teacă". Una din cauze era, cred, şi acea, că Hăşdeu nu acorda cuvenita consideraţie talentului lor de scriitori. Despre Iancu Carageale zicea, că-i *un băiat de prăvălie*, iar Toni Bacalbaşa — *un măscăriciu de mahala, bun pentru mitocanii din Făgădău şi dealul Spirei.*

L'au luat deci la refec: îl satirizeau şi căutau să-l bagateliseze. Insă nu nemerise tonul. Căci faţă de un Hăşdeu nu se putea întrebuinţa acelaş ton ca faţă de doamna Smara sau Panait Macri.

Pe un gigant ca Hăşdeu, chiar când vroeai să-l ridiculisezi, trebuea să o faci cu decenţă..... cu respect chiar. Hăşdeu era o glorie a Ţării, şi bunul simţ public nu îngăduia faţă de dânsul un ton de batjocură; nici să-i-se banăliseze scrierea „*sic cogito*" şi să-i-se arunce fraza cu înţeles de insultă: „Hai fachir". Căci dânşii îl porecliseră: *Fachir.*

Nu-i vorbă Hăşdeu nu se prea sinchisea de aceste atacuri. Dânsul avusese în viaţa sa atâtea polemici şi trecuse prin atâtea tevaturi!...

Totuşi le-a răspuns; însă nu în scris, dar cu o ilustraţie.

Pe atunci eşise în vânzare un praf contra puricilor, ploşniţelor, gândacilor şi altor insecte supărăcioase. Se numea *zacherlină...* Şi iată că într'o bună zi apare, în „Revista Nouă" o ilustraţie, care reprezenta pe Hăşdeu cu un pulverizator enorm în mâini şi stropind cu zacherlină o mulţime de gândaci, pureci şi alte gângănii, cari săreau şi alergau de a rostogolu pe duşumeaua odăei; şi toţi aceşti cracaleţi aveau care chipul lui I. Carageale, care a lui A. Bacalbaşa, care a doctorului Ureche.

Efectul a fost enorm. Un hohot de râs în toată ţara!.. Aşa a şi rămas vorba: „Le a dat cu zacherlină"!..

Pe vremea acea C. Gherea-Dobrogeanu era la apogeul gloriei sale de *eminent critic literar* şi *mare economist-sociolog.* Faima lui Titu Maiorescu pălise. Şi în locul *Artei penntru artă* era la modă acu *arta cu tendinţi sociale* a lui Gherea.

Ori ce creaţiune literară trebuia să aibă tend'nţi sociale; — „să-i atârne tendinţele", — cum satirizea doctorul Ureche.

Atunci a scris poetul Gh. Coşbuc: *„Noi vrem pământ!“* care a stârnit atâta vâlvă.

Gherea avea foarte mulți prieteni şi admiratori. Sindrofiile sale literare de la Ploeşti erau frecventate între alții de I. Carageale şi Anton Bacalbaşa, cari cu glumele lor scăpărătoare le dădeau un farmec deosebit. Hăşdeu ştia aceasta. Şi tocmai acest fapt l'a făcut să se aplece credul şoaptelor de întrigă şi să creadă, că la Gherea ar fi gazda conspirativă a atacurtlor Carageale-Bacalbaşa; că Gherea ar fi complicele lor. In consecință făcu să parvină la cunoştința acestuea, că i va arăta el lui!... că are să-i trântească un articol cu titlul: „Un agent rusesc“.

... Gherea a întrat la grijă... Pe seama lui şi aşa se şopteau felurite nerozii. Mi-aduc aminte, că *bătrânul democrat* Grigorescu din Ploeşti, om instruit, director de ziar, şi fost de atâtea ori deputat şi senator, mă întreaba odată foarte serios şi confidențial, dacă este adevărat că *Nihiliştii* au în ascunzişurile beciului restorantului din gara Ploeşti (pe care-l ținea Gherea) un depozit mare de bombe?....

Cum am spus, Gherea întrasă la grijă. Se temea, că Hăşdeu îi va arunca această acuzare odioasă, care, cum îi lumea la noi credulă, putea să prindă şi să-l acopere de oprobiu...

De aceia-mi tot spunea: „voi care-l cunoaşteți pe Hăşdeu, tu mai ales, ar trebui să-i spuneți, să nu facă o asemenea prostie... Nu-i vorbă, că, dacă mă va ataca, voiu şti eu cum să mă apăr, şi ce să-i răspund... Dar mai bine ar fi, să nu fiu nevoit să polemizez“...

Trebue să ştiți, că pe atunci eu eram un fel de director al restorantului lui Gherea din Gara Ploeşti şi om de al casei.

Mă revolta, şi pe mine gândul ca şi pe ceilalți inițiați, că i s'ar putea arunca lui Gherea o asemenea învinuire monstruoasă... Ințelegeam şi râdeam chiar, când Hăşdeu, spre Bucureşti sau Câmpina, se oprea să mănânce în restaurantul lui Gherea şi făcea glume pe socoteala lui, cerând să-i-se dea o salată de boeuf *ştiințifică*, o ciorbă *eminentă*, sau sarmale fără *tendinți*.

Aceste aluziuni muşcătoare la *arta cu tendtnți*, la titulatura de critic *eminent* şi la obiceiul lui Gherea de a întrebuința prea des cuvântul *ştiințific* în scrierile sale — treacă-meargă!... calea-valea!.. Dar să-i-se facă una ca aceasta?!.. să-i-se arunce insulta

de agent rusesc, — lui, care suferise atâta din partea guvernului Rusesc?!.

Deci într'o zi, când l-am văzut pe Hăşdeu în trenul spre Bucureşti, îi zic lui Gherea: — „Costică, ai să-mi plăteşti drumul la Bucureşti şi înapoi, căci mă duc să vorbesc cu, Hăşdeu!“.

M'am urcat în tren şi am plecat la Bucureşti.

O mică paranteză, pentru ca să spun câteva cuvinte despre ce fel de om era C. Gherea Dobrogeanu. Cine la cunoscut bine, ştie că acest om blând şi bun era încapabil de intrigă şi vrajbă. Fire deschisă, caracter nobil, suflet curat şi inima de aur, — toată viaţa lui n'a făcut decât bine tuturor.

Omul acesta, de neam strein, — căci era evreu din Ucraina — care, surghiunit fiind de ohrana rusă, îşi găsise adăpost în România şi devenise cetăţeanul ei, iubea atât de mult poporul român; era aşa de bun patriot, cum, — să dea Dumnezeu să aibă parte de aşa cetăţeni totdeauna Ţara Românească! Şi prin scrierile sale, omul acesta, cu totul superior, nu puţin a contribuit la cultura şi progresul ei.

Cu toate că n'a avut cine ştie ce cultură oficială, dar a fost în schimb un foarte talentat şi erudit autodidact.

Şi cum spuneam m'am dus la Bucureşti.

Inspre seară eram la Hăşdeu, la hotel Splendid. I-am spus ce m'a adus la el. Şi am început:... „Că nu i adevărat, că Gherea ar avea vre-un amestec în atacurile lui Carageale şi Bacalbaşa... că i s'ar face o mare nedreptate, dacă ar fi atacat şi acuzat de fapte infamante neadevărate... Că şi aşa în ţara aceasta oamenii cum se cade şi de merit nu pot avea odihnă şi nuşi găsesc loc din cauza celor răi şi proşti... Că doar dânsul ştie că Gherea a fost, chiar de aici din ţară, răpit la Galaţi de către spionii ruşi şi exilat la Mezen în nordul guberniei Arhanghelsc, de unde cu mare greutate a reuşit să fugă şi să vină din nou în ţară. — Şi numai mulţumită lui Mihail Cogâlniceanu, pe atunci ministru de externe, nu a fost extradat Rusiei, care-i cerea insistent şi arogant extradarea“...

Hăşdeu mă asculta fără să mă privească; şi vedeam, că vorbele mele nu-i plac; că-l jenează nu ştiu cum...

Mi-a răspuns, că acel articol nu-i scris încă şi că nici nu ştie bine dacă-l va scri; că, în ori ce caz, dacă va fi să-l scrie, apoi are să se gândească el bine înainte de a-l scri...

L-am rugat să mă erte, dacă cumva mi-o fi scăpat vrun cuvânt nepotrivit, — şi să nu se supere de amestecul meu, căci am venit cu dorinţa de a servi dreptatea şi adevărul.

La despărţire mi-a dat mâna fără voioşie.

Am plecat măhnit, însă aproape convins, că nu va scri contra lui C. Gherea,—ceace i-am şi spus acestuea.

Şi aşa a şi fost.

* * *

Hăşdeu era o fire glumeaţă şi poznaşă. Un adevărat *Aghiuţă* ca şi marele poet rus Al. Puşchin.

Dau mai jos câteva din glumele şi ripostele lui:

Intr'o zi Hăşdeu se întâlneşte pe stradă cu amicul său Odobescu, fost ministru. Acesta foarte radios îi zise: —...Amice Hăşdeu!... Felicită-mă!... sânt bun de cinste!... Mi-a născut soţia un copil!"...

Dar Hăşdeu cu un aer foarte îngrijat: —„Ce-e-e spui!... Şi pe cine bănueşti?!"...

Generalul Popescu Candiano, cel cu hazlia republică a geanabeţilor de la Ploeşti şi cu ştrengăreasca detronare a regelui Carol I — ajunse, după cum se ştie, adjutant şi devotat al regelui Carol I.

Intruna din zile se întâlni pe scările palatului regal cu Hăşdeu şi, fanfaron cum era, zise acestuia: — „M-ai ştiut leu!... Şi mă vezi buldog!..."

Dar Hăşdeu: — „Leu nu te-am ştiut, dar buldog te văd!".

Fostul ministru, doctorul C. Istrati, amic şi mare admirator al lui Hăşdeu, făcu o descoperire chimică pe care o boteză: „*Hăjdeină*".

Anton Bacalbaşa începu a ridiculiza în ziar această denumire. Hăşdeu declară, atunci că nu-i invidios şi că n'ar avea nimic contra, dacă descoperirea cu pricina, în loc de Hăşdeina, ar fi numită în onoarea lui Anton Bacalbaşa: „*Bacal-Băşină*".

Fostul prim ministru liberal Dimitrie Sturza era un om sever şi cicălitor. Hăşdeu nu se prea avea bine cu dânsul. Intro zi la Academie Sturza începu să-i facă lui Hăşdeu observaţiuni, în

calitate de preşedinte, că lucrează prea încet la „Magnum Aetimologicum". Şi cum Sturza avea obiceiul de a ciocăni în masă cu degetul arătător, când era supărat, a început şi faţă de Hăşdeu a ciocăni cu acel deget, de care tremura întreg partidul liberal.

Dar Hăşdeu atunci:

— „Ean ascultă, Domnule Sturza.. Pe mine să nu mă ei aşa!..."

Şi-i imită gestul.

Apoi făcând acelaş deget cep în sus s-ar răstit la Sturza:— „C-apoi eu te eau—uite — aşa!.. aşa!.."

Şi începu a opinti degetul în sus, cadenţat şi cu tâlc.

Ve închipuiţi ce cap a făcut conu Mitiţă Sturza, care era un om foarte cast!...

In timpul războiului de la 1877—78 trecu prin Bucureşti spre front un amic al lui din Basarabia, boerul moldovean Ivan Vasilievici Cristi, proprietar de moşii şi demnitar rus. Intâlnindu-se unul cu altul, Hăşdeu îi vorbi româneşte. Cristi însă, mândru de a fi cetăţeanul şi demnitarul marelui imperiu rus, îi răspunse în ruseşte. Hăşdeu în româneşte — Cristi în ruseşte... Şi tot aşa, păn şi-au luat rămas bun.

La reîntoarcerea de pe front, când armata română dăduse deja strălucite dovezi de vitejie în luptele de la Plevna, Cristi veni din nou să-şi revadă amicul din copilărie. De data aceasta se adresă către Hăşdeu în româneşte:—„Bine te-am găsit, frate Hăşdeu!... Trăească România şi armata ei vitează!"...

Insă acu Hăşdeu fu acel care o luă pe ruseşte:—„Zdrasti!... Haraşo!... Cac?... Şto vâ havarite?!... Pajaluista!.. etc.".

Cristi în româneşte, Haşdeu în ruseşte. Şi tot-aşa, pân ce la un moment dat Cristi izbucni:—„Da, dă-o dracului de rusească, frate, şi hai să vorbim numai în frumoasa noastră limbă românească!"...

Gheorghe V. Madan.

Chişinău
August 1932

B. P. HASDEU

Bătaia dela Lăpuşna şi cuprinderea Benderului

Dar războiul face să apară forţa; înalţă toate până la sublim.

Asigurat din partea Ţării Româneşti prin victoria dela Jilişte, ruina Brăilei şi instalarea amicului său Vintilă, Ioan-Vodă nu ma avea temeri din această parte.

Dar acum îl mai ameninţă răsăritul : Turcii şi Tătarii se concentrau în sandjacaturile otomane de Peste Prut, gata a revărsa „ciambulurile“ lor asupra Moldovei.

Ioan-Vodă îşi mişcă armata, al căreia număr sporia necontenit pe drum prin înrolarea nouilor amatori de glorie şi de pradă.

In avant-gardă mergea hatmanul domnesc Slăvilă cu Cozacii şi cu 8.000 din cavaleria moldovenească.

După el urma însuşi principele cu toată infanteria.

Rămăşiţa cavaleriei închidea mersul şi voltigia, pentru pază, la flancurile oştirii.

Teatrul luptei se strămută în Basarabia.

Astăzi sub acest nume se înţelege tot teritoriul românesc, lungit între Prut şi Nistru, cu picioarele muiate în Marea neagră şi cu fruntea umbrită la poalele Carpaţilor.

In vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numia „Basarabie“, nordul purtând un singur nume cu restul Moldovei.

Intr'o vreme, mai ales până la moartea lui Mircea cel Mare, tot ţărmul Dunării, dela Severin până la gura Nistrului, aparţinea Muntenilor, a cărora ţară, după porecla dinastiei princiare, se numia „Basarabia“ sau „Ţara Basarabilor“.

După ce Moldovenii se lăţiră cu încetul bucată cu bucată, şi, în fine sub Ştefan cel Mare, tăiară tocmai la Milcov hotarul Ţării Româ-

neşti, teritoriul dintre gura Nistrului şi Dunărea conservă el singuri ca suvenir, numele de Basarabia.

Sub Petru Rareş, sultanul Suleiman cucerind dela Moldova acest preţios petic de pământ, stabili acolo două sandjacaturi otomane: unde pusese Cetatea-Alba a Românilor se auzi numele turcerc de Acherman, iară Tighina moldovenească deveni Bender.

De atunci, încoace, Basarabia pierdu aproape cu totul primitiva-i poporaţiune română, umplându-se de osmoulii şi, mai cu seamă, de Tatari, năvăliţi cu mii de peste Nistru şi cari îi dederă până şi un nume în limba lor: „Budjac“ adecă *unghiu*.

Un şanţ antic, cunoscut în popor sub numele de Troidu-de-i sus, începându-se dela Prut mai jos de Fălciu şi sfârşindu-se la Nistru mai sus de Bender, despărţia Moldova de această nouă provincie musulmană.

Natura Basarabiei difereşte şi diferia totdeauna cu desăvârşire de acea a celorlalte ţări române.

In loc de majestoase păduri şi dourite holde nu vezi acolo de cât *monotoru* deşerturi, aştenute cu luciul nisipului sau presărate cu debili arbuşti, păducei, măcieşi, şi cu sălbatece erburi şi buruene, iar între ele ceva caracteristic, fantasticul scaete, al cărui cap rotund ca o minge, spunos ca un ariciu şi uşore ca poful, se deslipeşte toamna de putrezitul său trunchiu şi apoi, gonit de cea mai slabă suflare a vântului, roteşte mereu dealungul pustiului, pân'ce se ineacă în Nistru sau în Dunăre.

In loc de posomorâţii carpaţi, urieşe sentinele ale Moldovei, nu vezi acolo de cât pitulate şi împrăştiate grămezioare de pământ, cari par a fi înălţate cu mâna omului, căci producerile naturei nu pot fi atât de meschine.

In loc de nenumărate ape şi râuleţe, vezi câte o baltă sărată, câte un pârău efemer ce nu-l vei mai găsi mâni, sorbit de arşiţa soarelui, sau dai din întâmplare peste un puţ... vei umbla mult, sărmane, până a-i deocoperi o pereche!

Astăzi pacea şi industria împororară budjacul cu vre-o câteva orăşele şi mai multe sate.

In secolul XVI, sub tâmpitoarea dominaţiune turco-tătară, afară de Acherman de Bender, împlântate tocmai la margine nu întâmpinai acolo nici o locuinţă umană pe suprafaţa pământului.

Bordeiele erau săpate de sub-pământ, şi numai fumul ce se furişa din fundul acelor îngrozitoare subterane putea conduce câte-odată paşii rătăcitului călător.

Mai zăriai ici-colea câte-o turmă albind la picioarele-vre-unei coline... Adauge o pestriţă societate de *mizile* ganguri, grauri... şi vei avea o idee completă despre toată vitalitatea Basarabiei. Mai sus de Bender, cam în fragmentele Lăpuşnei, deja pe teritoriul moldovenesc, avânt-garda condusă de hatmanul Slovilă surprinse un detaşament de inamici, Turci şi Tătari.

Ei erau siguri că Ion Vodă se află departe, la Brăila.

Atacaţi în pripă şi descurajaţi chiar inainte de lovire, duşmanii fură înfrânţi, risipiţi, alungaţi, seceraţi.

Abia o mie reuşi a scapa teferi la Bender, ducând cu sine ciuma spaimei.

Ion Vodă, ajungând la câmpul luptei, nu permise nici un moment de zabavă.

Inainte cu toţii !

Pe şes sub murii Benderului, stătea un alt detaşament de vrăjmaşi, la care se adauseră acum fugarii dela Lăpuşna.

Astă dată îi lovi însuşi Ion-Vodă.

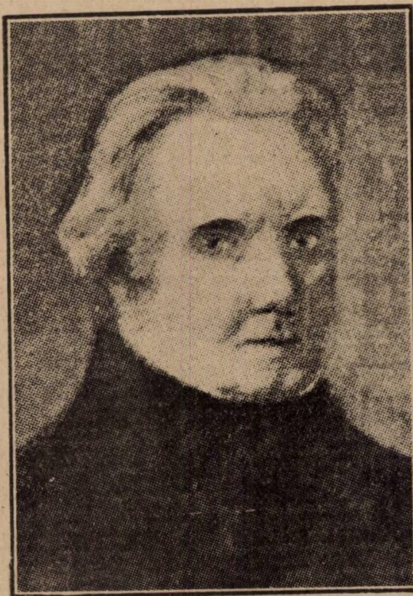
Goniţi până la porţile Benderului, învinşii intrară odată cu învingătorii oraşul fu cuprins; puţini isbutiră a se închide în citadelă.

Urmă, fireşte, un jaf foarte gemăos ca acela dela Brăila, cu acea numai deosebire, că, în cazul de faţă, prada, din necesitate, fu mai medesta.

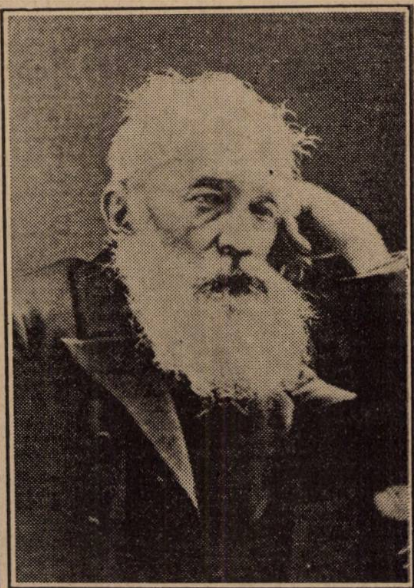
Bătaia dela Lăpuşna şi cuprinderea Benderului se succeseră cu atâta repeziciune şi se realizară cu atâta usurinţă, încât nu credem să mai fie în istoria română un alt exemplu, către care mai bine să se poată aplica sublimul laconism al lui Cezar: „Veni, văzui, invinsei".

(Ion-Vodă cel cumplit, cap. III, capitanul. pag. 116—120, ed. III. Chişinău).

FAMILIA HAŞDEU

Alexandru Hasdeu

B. P. Hasdeu

Iulia Hasdeu

Hasdeu ca... vrăjmaş.

Oricât de mult s'a scris despre opera şi personalitatea deopotrivă de gigantice ale „magului dela Câmpina", avem încă în faţa noastră un imens material propriu zis inedit sau răvăşit prin diferite ziare şi reviste.

Alături de tot ce se ştie astăzi despre viaţa şi activitatea publicistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, mai există un vast material semiinedit, un număr imens de chesiuni nestudiate.

In marea lucrare „Studii şi documente literare" vol. I, datorită d-lor I. E. Torouţiu *şi* Gh. Cardaş, *se găsesc două răvaşe adresate de Hasdeu lui Iacob Negruzzi Dată fiind adversitatea cunoscută ce exista între directorul „Columnei" şi conducătorul „Convorbirilor", farsele şi polemicile usturătoare dintre ei, scrisorile în chestiune sunt semnificative, deoare-ce ni-l înfăţişează pe Haşdeu într'o nouă postură : aceia de vrăjmaş.*

Scrisorile datează din anii 1879—1894 şi ele scot în lumină un aspect al legăturilor personale dintre cei doi directori — Haşdeu şi Negruzzi — cari se înţepau îngrozitor, dar nu se duşmăneau ci, dimpotrivă, se stimau.

Iată documentele :

BOGDAN P. HAŞDEU
cătră IACOB C. NEGRUZZI.

Scrisori din anii 1877—1884.

I.

Domnul Meu,

Aş dori să am colecţiunea întreagă a *Convorbirilor*, pentru care Vă propun în schimb colecţiunea întreagă a *Columnei*, [1]) afară de anul întâiu, pe care nu-l mai am nici eu. Dacă această propunere Vă convine, veţi bine-voi a-mi trimite cu vre-o persoană *Convorbirile*, şi a-mi indica vre-o persoană în Bucureşti cării să-i predau *Columna*.

Vă rog, Domnul Meu, a primi asigurarea distinsei consideraţiuni.

Al Dv. plecat.

3 Iulii 77. B. P. Haşdeu

II.

Prè Iubite Colegà,

Am primit invitaţiunea. [2]) E nostimă de tot. Şi mai nostimă, negreşit, va fi însăşi petrecerea ; o petrecere *sui generis*, un rău latinist ar putea zice chiar *suis generis*, dar cu atât mai bine. Insă vai şi amar! Sum recit foc, recit foc dacă se mai poate. Se vede că nu e chip de a fi şi eu *June*. Neastâmpăratul Faust stă acasă făcând la gargargargară. Şi deci oricât de legitimă din partea oricui a fi dorinţa de a nu se lăsa bătrân, totuş iată că *sum* silit a adresa de departe călduroasele... da, călduroasele, măcar să *sum* recit... pentru a treia oară călduroasele mele urări la simpatica *Junime:*

Răscoaptă ani de două zeci
Ş'o zi pe an nebună,
Căci vrea să fie jună'n veci,
Măcar o zi, dar jună :
Bând la Cotnar, mâncând pilav,
Croind la anecdote...
Veniam şi eu, dar sum bolnàv,
Regret că nu se poate...

Strângere de mână cordială,

B. P. Haşdeu

3 Ianuarie 84.

(Plicul cu iniţialele B. P. Haşdeu).

Isvoare: Biblioteca Academiei Române, Secţia Manuscriselor: Autografe româneşti dăruite de *Iacob C. Negruzzi*.

NOTE:

I.

[1]) *„Columna lui Traian"*, Bucureşti, 2 Martie 1870 — (Mai) 1875; Ian. 1876 — Dec. 1877 şi Ian. 1882 — Dec. 1883. Director: *B. P. Haşdeu*.

II.

[2]) Invitaţia la banchetul „Junimii".

O altă dovadă că Hasdeu nu-şi ura adversarii, o găsim în minunatul studiu al d-lui Barbu Lăzăreanu despre Anton Bacalbaşa.

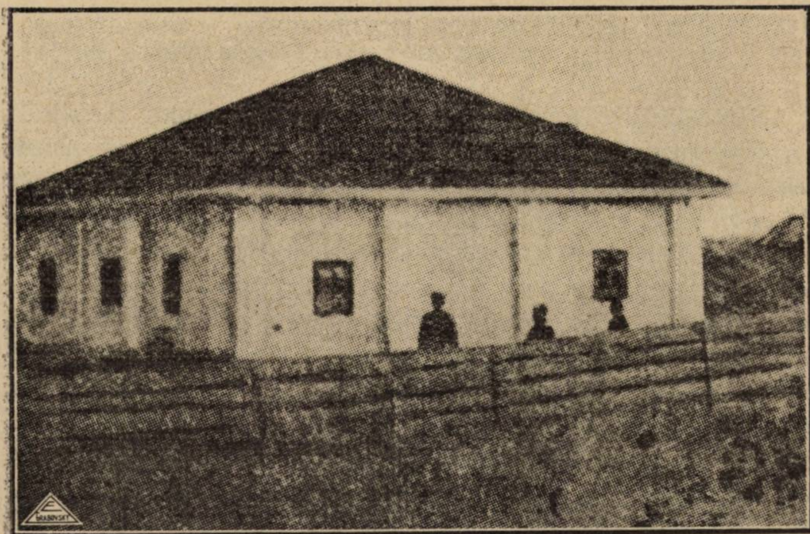
Cel mai teribil zeflemisitor al şedinţelor spiritiste ale lui Hasdeu era, după cum se ştie, Anton Bacalbaşa. Din această cauză penele celor doi humorişti s'au încrucişat nu odată cu înverşu-

nare prin „Revista Nouă" şi „Moftul român". Una din ripostele lui Hasdeu a rămas de pomină:

„Credeam că polemizez cu un om, în orice caz cu ceva definitiv, dar nu cu ceva care e ba cal, ba şa".

*Cu toate acestea, Hasdeu a telegrafiat lui Carageale că subscrie cuvânt cu cuvânt rândurile elogioase publicate de acesta în „Dreptatea" de la 3 Octombrie, a doua zi după moartea lui Tony *)*

Al. Terziman

Casa în care s'au născut Alexandru şi B. P. Haşdău.

*) George Ranneti, într'un articol cu titlul „vrăjmaşii lui" istorisea că Haşdeu i-ar fi declarat când-va următoarele:

„. . . Acum câtv-a timp, un fruntaş bucovinean a venit la mine şi m'a rugat să-i recomand un ziarist bucureştean căruia s-i încredinţeze redactarea şi conducerea unei gazete româneşti din Cernăuţi pe cale de a se intemeia. Ştii ce i-am răspuns? „Domnul meu, bucuros ţi-aş satisface cererea: dar avem în ţara românească un singur gazetar: pe Anton Bacalbaşa; dacă ni-l iei, noi cu ce mai rămânem? Vrei să ne desfiinţezi presa?"

„Anton Bacalbaşa" de B. Lăzăreanu, Buc. 1924

CUGETĂRI

De **B. P. Hasdeu**

Nici o dată România nu va scoate din sânul său flori şi poame, dacă nu va soarbe mai întâi măduva puterii şi a virtuţii, sucul iubirii şi al sacrificiului, aburul sângelui vărsat pentru ţară, din mormintele acelora, care s'au făcut ei pulbere pentru ca să ni se lase nouă sufletul.

(Oltenescele, Craiova, 1884, p. 21)

*

Istoricul este un uvrier şi un artist tot-de-o-dată. Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuele lui Canova sau curţile Alhambrei nu sunt din piatră, că Madona lui Rafael nu este o pânză sau o scândură îmbuibată de nişte sucuri vegetale. Sculptorul, pictorul, architectul, sunt numai artişti: ei lasă vulgului sarcina provisiunii. Istoricul, din contră, el singur strânge, singur scoate piatră, ţese pânză, tae scândură, fierbe culori; şi apoi tot el singur sculptează, clădeşte, pictează. De aceea sunt destui sculptori, destui architecţi, destui pictori; de aceea sunt prea puţini istorici. Unii grămădesc, fără a avea geniul de a creea; cei mai mulţi creează, fără să fi avut răbdarea de a grămădi. Unii fac temelie fără edificiu, alţii fac edificiu fără temelie.

(Ioan Vodă cel Cumplit. p. VI—VII).

*

Credinţa e mai pe sus de ştiinţă;

Voinţa e mai pe sus de inteligenţă.

Iată de ce credinţa şi voinţa singure domină lumea, domină şi vor domina totdeauna.

Credinţa şi voinţa întrunite constitue o sinteză numită caracter.

Cât de puţine sunt caracterele!

(O nevastă romăncă, Bucureşti 1903, p. 59)

Castelul şi castelanul dela Câmpina

D. C. Săteanu-Iaşi aminteşte în pagina *Dimineţei*, consacrată celei de a 25-a reveniri a zilei morţii lui Haşdeu, despre Castelul dela Câmpina şi despre oaspeţii lui.

„Oaspetele lui Haşdeu e şi *Caragiale*, care ca toţi vizitatorii castelului-templu „Iulia-Haşdeu" e peste măsură de mirat de această bizară şi unică în felul ei construcţie arhitectonică... Magul-castelan, în timp de noapte, aminteşte „*Castelanul*" lui *Coşbuc* cu înspăimântătorul refren „Hu-hu-hu!"

Dar marele îndurerat — care a construit acest castel-dom, după voinţa expresă spiritual comunicată de eterna sa Iulia, — e cu totul deosebit: „Un amestec de *grand seigneur*, naiv, savant, patriarh bătrân şi tânăr artist. Atmosfera întreagă e plină de bunătate — bunătatea însăşi *d-na Haşdeu* — şi plină de scântei de spirit, — spiritul însăşi *d. Haşdeu;* plini de frumuseţe, — amândoi soţii frumoşi prin frumuseţea supremă a părului alb".

Şi mai departe:

„*...ilustrul meu amfitrion e un izvor nesecat de învăţături adânci şi de glume scânteetoare — o activitate de spirit într'adevăr prodigioasă. Cercetări filosofice şi istorice, experienţe şi comunicări spiritiste, religiune, filosofie, arte frumoase, îmbrăcate toate în pânză minunată, pe care numai cel mai înalt dar al minţii omeneşti o poate ţese, îmbrăcate în poezie — toate sunt cu egală vigoare îmbrăţişate.*

Ascult uimit vertiginoasele jocuri ale acestui înalt spirit, toate egal pline de farmecul inspiraţiunei şi de puterea convingerei. Spiritul acesta jonglează cu corpii cereşti, cum ar jongla cu nişte mingi sau portocale".

Dacă în afară are aspectul unui „castel" înăuntru e un adevărat templu, „un locaş de înălţare sufletească, de mângâere, de credinţă, de rugăciune şi de inspiraţiune".

La uşa de intrare, pe o placă de piatră, stema neamului blazonul Haşdeilor deasupra căreia flutură o panglică ca să arate că... „*E pur si muove*".

Castelul Hasdeu l'a văzut şi Dimitrie Teleor, care l'a încadrat în forma unui sonet:

Cetate cu trei turnuri în cari un ochi zăreşte
Relicve dela dânsa ca într'un sfânt azil:
Pantofi d'atlas ce-arată picioru-i de copil
Şi cărţi de ea cetite odată, ca'n poveste...

Şi tot ce copilaşul în mintea lui iubeşte:
Păpuşi şi hârtiuţe, cu caracter umil
Şi versuri cum un creer de geniu făureşte;
Şi 'n crin curaţi ori unde se pierde-al ei profil.

E templu! Muritorul cu frică se strecoară,
Evlavia cu aur de nimb îl împresoară
De jos, din temelie şi până sus în dom.

Bătrânul stins de muncă şi-adâncă cugetare
Şopteşte'n barba-i albă, retras în depărtare:
„Voi locui într'însul când nu voi mai fi om!"

După moartea fiicei sale Iulia, în care Haşdeu concentrase chintesenţa patriei, ştiinţei şi a femeii, totul murise pentru el. „In ziua morţii Iuliei — scrie Hasdeu în una din cugetările sale testamentare — a murit şi tată său. El nu va mai putea să mai trăiască".

In încăperile tăcute ale Castelului-dom, stingherul dela Câmpina, varsă lacrimi, ce cad ca nişte picături fierbinţi de ceară, pe podele, — invocând moartea prin versuri de o măreţie tragică:

Afară vâjâie furtuna
Lucind zigzaguri de scântei;
El cugeta, ca 'ntotdeauna,
Cu ochii pe potretul ei,
Potretul moartei lui copile,
Portretul îngerului său!
El cugetă: De-atâte zile
De atâtea nopţi chem moartea eu!
Căci moartea-i viaţă pentru mine
Căci viaţa-mi este un blestem
Căci vreau să mor şi nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!

* * *

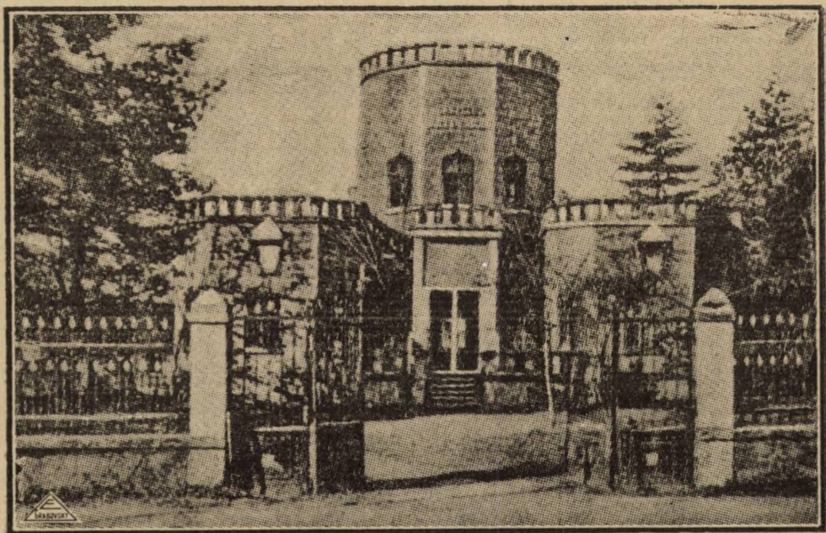
Castelul dela Câmpina, unde a vibrat atât de întens, sufletul năzdrăvan al culturii româneşti, este astăzi într'o stare jalnică.

Un redactor al ziarului „Universul", cunoscutul publicist *Paul B. Marian*, îl descrie astfel:

La 25 de ani dela moartea marelui Haşdeu, castelul se găseşte într'o complectă ruină!

Cine s'a abătut pe la Câmpina, a încercat o amară experienţă, văzând în ce hal de ruină se găseşte. Totu-i părăginit, distrus de urgia războiului; zidurile sunt acoperite, nimicite, ca o casă părăsită.. Castelul, un adevărat sanctuar, din care îşi făcuse sălaşul marele savant, e azi o ruină, deşi fusese destinat să fie pastrat cu deosebită grijă. Iată chiar prevederea testamentară a lui Hasdeu:

„Executorii testamentari, cari devin şi legatari universali, vor consacra castelul unui *cult spiritul*, transformându-l într'un *templu* sau *muzeu*, cum vor crede mai bine în majoritatea domniilor lor, sezizând intenţiile şi credinţa mea".

Castelul dela Câmpina.

Nici una din aceste prescripţii n'a fost respectată, deşi pentru întreţinerea castelului, legatarii erau autorizaţi să vândă mobilierul şi obiectele casnice — cruţând lucrurile sacre, cât şi atenansele castelului cu terenul lor — „realizând astfel o sumă a cărei venit, unindu-l eventual cu venitul operelor mele, va fi îndestulător pentru acest scop" (Prevedere testamentară).

Azi, mobilierul şi obiectele casnice au fost părăduite împreună cu obiectele care au fost scumpe unui suflet mare şi sincer. *O parte ar fi fost vândute cu toba... spre a acoperi cheltuelile fiscului*, altă parte ar fi fost furată în timpul ocupaţiei... Altă parte ar fi fost

la adăpost — pare-se — în casele unora dintre executorii testamentari şi cari sunt gata, — se spune, — să le restitue.

In castel au mai rămas, doar, scheletele de lemn a două canapele şi a două fotolii, către cari caută duios privirea blândă a Celui ce a predicat sărăcia şi iubirea... şi care, de sus de sub cupola primei încăperi — altar misterios — binecuvântează îngăduitor sdrenţele frecvente ale strălucirii trecute!

Cât despre proprietatea literară şi ştiinţifică nu se ştie nimic, Totuşi se pare că au început să se producă câteva fapte.

Astfel, d. Ciocazan a dăruit cu act în regulă, din 22 Mai 1928, partea sa „Ateneului popular Iulia Haşdeu" din Câmpina. Comitetul ateneului a intrat în tratative şi cu ceilalţi doi legatari în viaţă — d-nii I. Georgescu şi Iuliu Dragomirescu — rugându-i să-i cedeze părţile ce li se cuvin fiecăruia.

Custodele castelului este d. prof. Gh. Ştefănescu-Dulheşti, membru şi în comitetul ateneului, o fire nobilă şi devotată cultului marelui Haşdeu.

D-sa a început să strângă fonduri de pe unde a putut. A făcut ceva reparaţii exterioare în valoare de 50.000 lei. Suma aceasta reprezintă abia o zecime din suma cerută de reparaţiile exterioare numai.

Intr'o cămăruţă a castelului, tot d-sa a aranjat şi o mică bibliotecă spiritistă, alcătuită din lucrări române şi streine.

Pe două plăci dela intrare — cea din dreapta a dispărut — stau scrise comandamente de ordin religios şi moral alături de simboluri spiritiste:

„Legea religioasă:

„Crede în Dumnezeu
„Crede în nemurirea sufletului.
„Crede în darul comunicării cu cei duşi.

„Legea morală:

„Iubeşte şi ajută neamul.
„Iubeşte şi ajută pe cine te iubeşte şi te ajută.
„Iubeşte şi ajută fără a precugeta la folosul tău".

A. T.

CRONICA

Cele două decade şi jumătate scurse dela dispariţia dintre cei vii a figurei monumentale a lui B. P. Hajdeu, n'au prilejuit de cât unui număr restrâns de ziare şi reviste articole comemorative.

Numele marelui gânditor şi îndrumător basarabean a fost inconjurat cu o indiferenţă regretabilă, nemeritată, de către reprezentanţii aşa zişi autorizaţi ai culturei româneşti.

Or mai fi existând astăzi argumente in plus pentru menţinerea in negură şi confuzie a memoriei acestui titan al cugetării româneşti, de origine basarabean?

Abia, ici-colo, a apărut prizarit, înecat in iureşul evenimentelor cotidiane, câte-un articol aniversar, scris adesea in fuga condeiului.

Un material ceva mai cuprinzător au publicat ziarele „Adevărul" şi „Dimineaţa".

Aceste două cotidiane au consacrat aniversării câte-o pagină de gazetă în care am găsit, sub articole dedicate vieţii şi operii lui Hasdeu, semnăturile d-lor C. Săteanu şi Lucian Predescu. In ziarul Universul a apărut un articol intitulat „Un sfert de veac dela moartea lui Hasdeu" semnat de d. B. Marian. Articolul în chestiune se ocupă de starea jalnică a Castelului din Câmpina.

Revista „Secolul" a d-lui Făgeţel a publicat în pagina primă a numărului 27, de Duminica 20 August, un articol semnat de d. D. Bodin, în care e relevat cu talent şi pricepere „sufletul năzdrăvan al culturii româneşti şi cea mai nobilă personalitate a ei". In corpul revistei se reproduc unele poezii, anecdote, şi un fragment din „Ion Vodă cel Cumplit. Ziarul „Calendarul" a publicat un articol despre Haşdeu, semnat de d. Radu Dragnea; ziarul „Dreptatea" dela 31 August, un articol „Hajdeu" semnat de d. N. Tatu. Un admirabil articol sfichiuitor despre „Ce-ar fi trebuit să fie comemorarea lui B. P. Hasdeu", semnat de d. Paul I. Papadopol, a apărut în „Adevărul" cu data de 29 August. Tot in „Adevărul" d. dr. Igrec a semnat un carnet revelator despre fatalitatea numelui lui Hasdeu. „Neamul Românesc" de Sâmbătă 27 August a avut un articol aniversar interesant, semnat Dumitru Berciu şi, în sfârşit în „Cuvântul" cu data de 29 August am cetit un admirabil articol de rezumare a vieţei sbuciumate şi a operei de mare format a lui Hasdeu; — articol care se aseamănă în subton cu amărăciunea cuprinsă în rândurile d-lui Papadopol din „Adevărul", relativ la superficialitatea în judecarea şi aprecierea celui mai mare geniu al veacului trecut. Autorul articolului din „Cuvântul", d. Mircea Eliade, a mai scris acum câţi-va ani a serie de articole asupra lui Hasdeu. Ultimul articol t părit in presa cotidiană despre Hasdeu este al d-lui Romulus Dianu apărut in „Curentul" cu data de 3 Septembrie a. c.

Alte ziare sau publicaţii periodice — după cât imi este cunoscut — n'au încrustat în paginile lor a douăzeci şi cincia revenire a zilei in care a murit istoricul, filologul etnologul, folcloristul, poetul, dramaturgul, politicianul, polemistul, metafizicul, scriitorul, humoristul şi eruditul care a tras brazde atât de adânci de lumină în câmpul culturei româneşti din a doua jumătate a veacului trecut.

In pasagiile ce urmează vom spicuii şi adnota câte-va din părţile mai caracteristice ale unora din aceste articole comemorative, în marginile admise de spaţiul acestei cronici.

In rezumat, se poate spune că cu prilejul aniversării zilei morţii nu s'a

adus nici o contribuţie nouă asupra fenomenului Hasdeu; tot ce s'a scris cu acest prilej despre cea mai luminoasă şi mai interesantă figură a literaturei române deacum cincizeci de ani nu adaugă, esenţialmente, aproape nimic la marele studiu publicat, pe când Hasdeu trăia încă la 1897, de N. Petrascu in revista „Literatura şi arta Română".

Ce a scris Hasdeu şi ce s'a scris despre el. — In pagina „Dimineţei" consacrată comemorării lui Hasdeu, d. *Lucian Predescu* publică o cuprinzătoare bibliografie despre opera şi viaţa lui Haşdeu şi depre ceiace au scris alţii despre ele.

O reproducem şi noi:

Ursita, roman în *Buciumul român* pe 1864 şi *Rev. lit. şi ştiinţifică* pe 1876; in volum, Bucureşti, 1910.

Studii critice asupra istoriei române, Luca Stroici. Bucureşti, 1864.

Filosofia portretului lui Ţepeş, Buc. 1864.

Studii critice asupra istoriei române, Buc. 1864

Micuţa. Trei zile şi trei nopţi din viaţa unui student, Buc. 1864.

Trei ovrei. Buc. 1865.

Domniţa Ruxandra. dramă în 4 acte, în *Familia* din 1868.

Ion Vodă cel Cumplit, Buc., 1865; ed. II, Buc., 1894.

Studii asupra judiasmului, Buc. 1866.

Industria naţională, Buc. 1866; ed. II, Buc., 1901.

Istoria toleranţei religioase în România, ed. I, 1865; ed. II, 1868; trad. franceză, 1876.

Răzvan Vodă şi Vidra, dramă istorică în 5 acte, ed. II, Buc, 1876; idem, 1863; ed. III, 1869; ed. IV, 1895; idem, „Biblioteca pentru toţi". No. 449; idem 1909.

Odă la boeri Buc. 1869.

Orto-nerozie, comedie, în *Traian* din 1871.

Poezii, Buc. 1873.

Istoria critică a românilor, t. I, Buc., 1873; ed. II, 1874; vol. II, 1875 (neterminat); trad. franceză, Buc. 1878.

Principii de filologie comparată ario-europee, 1875.

Fragmente pentru istoria limbei române, I, Buc. 1876.

Baudonn de Courteny şi dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s'au introdus slavismele în limba română? Buc. 1876.

Zina Filma. Goţii şi Gepizii în Dacia, Buc 1877.

Obiceiurile juridice ale poporului român, Buc. 1878; idem, 1882.

Cuvente den bătrâni, t. I., Buc., 1876; t. II, Buc., 1879; supliment la t. I., Buc. 1880; t. III, Buc. 1881.

Originele Craiovei, Buc., 1878.

Trei crai dela Răsărit, comedie în 2 acte, Buc., 1878.

Din istoria limbei Române, Buc., 1883.

Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba românu, ed. Acad. Rom., Buc., 1884.

Olteneştele. Patru discursuri: Originele Craiovei, Hrist şi T. Vladimirescu, Craiova. 1884.

Cronica lui Zilot Românul. 1884.

Inainte de Tudor Vladimirescu. Ultima cronica româna din epoca fanarioţilor, Buc. 1884.

Psaltirea diaconului Coresi, ed. Acad., t. I, Buc., 1885.

Sur les élèments turcs dans la langue roumaine Buc., 1866.

Dicţionar şi dicţionare (Anal. Ac. Rom. ses. 1886—87).

Etymologicum magnum, t. I, (a — amurt, Bucureşti, 1887; t. II (amuş! an); t. III (b — bărbat). Bucureşti, 1893; t. IV. Introducere, Buc., 1898.,

Noi în 1892 (conferinţă) in *Revista Noua* din 1891—92.

Noi şi voi (conferinţă) în Revista Nouă din 1892—93 şi cf *Flacara*, t XXIX.

Strat şi substrat. Buc., 1892.

Sic Cogito, Buc., 1892; ed. II, 1893; ed. III, 1895; ed. IV, 1907; idem B. P. toţi, No. 389.

Eine Trilogie. O istorie germană a literaturei române (cu Şăineanu, Ionescu-Gion), Buc. 1893.

Femeia, schiţă dramatică în 5 acte, în „Revista Nouă" din 1894—95.

Basarabii. Cine? de unde? de când? Buc., 1894.

Românii bănăţeni din punct de vedere al conservatismului dialectal şi teritorial. Buc. 1896.
Sarcasm şi ideal, Buc. 1897.
Prieteni cu voe sau fara voe (conferinţă) în Literatura şi arta română din 1900—1901.
Cine sunt albanezii, în Lit. şi arta rom. din 1900—1901.
Papa dela Neva (conferinţă), Buc., 1901.
Dumnezeu Bibl. „Lumea", No. 64 (1910).

Haşdeu a scos numeroase periodice cu material semnat aproape numai de el. Iată-le:

Foaie de istoria română, 1959 (rev.).
Foiţă de istorie şi literatură, 1860 (revistă).
Din moldova, 1862 (revistă).
Lumina, 1863 (revistă).
Aghiuţă, 1863—64 (ziar).
Arhiva istorică a României, t. I, partea I şi II; t. II, Buc., 1865; t. III, Buc., 1867; t. IV, 1867 (period documentar).
Satirul, 1866 (ziar).
Traian, 1869 (ziar).
Columna lui Traian, 1870—77, 1882-83 (ziar).
Revista Nouă. 1887—1895.

*

Haşdeu a mai publicat articole şi studii prin diferite ziare şi reviste, dintre care semnalăm pe cele mai de seamă: *Albumul Macedo-român* din 1880; *Transilvania* din 1881; *Tribuna română din 1860; Bondarul* din 1861—62; *Trompeta Carpaţilor* din 1866; *Românul* din 1867—69; *Transacţiuni literare* din 1872—73; *Revista lit. şi ştiinţifică* din 1876.

*

In Analele Academiei Române Haşdeu a făcut diferite comunicări în numita instituţie care s'au publicat apoi în Analele Academiei Române, ser. desbateri, pe: 1879—80 (dic. recepţie); ser. II, t. VII, 1885, secţ. I, p. 163; 1885—86 (disc. recepţie); 1887—88, t. X, vol. II; 1885—86, ser. II, t. VIII, secţ. I, p. 197, 203, 213; 1895—96, t. XVIII, No. 402; t. XIX, 1896—97, p. 321; t. XXIV, 1901—902, p. 62.

DESPRE VIAŢA LUI.

Anonim B. P. Hasdeu, *Familia*, 1868, No. 12.
Anonim, B. P. Hasdeu, *Familia*, 1874, No. 44.
Arbure Z, Basarabia în sec. XIX, Buc., 1898 (indice).
Alecsandri V., Scrisori I. Buc., Socec, 1904 (indice)
Cosmovici V., Amint'ri din tinereţea lui Hasdeu, *Sămănătorul*, 1907, 1907, No. 48.
Dragomirescu Iuliu, B. P. Haşdeu, Buc., 1913.
Ionescu-Gion. Un mormânt, poemă. *Rev. Nouă*, 1891. No. 11—12.
Istrati C. Din satul Hâjdăilor, *Junimea lit.*, 1925, No. 5—7.
Lăzăreanu Barbu, „Aghiuţă" în *Adev. lit.*, 1926, No. 275.
Lăzăreanu Barbu, B. P. Hasdeu şi V. A. Ureche, in *Adev. lit.*, 1922, No. 58.
Lăzăreanu Barbu, Inaintea curţii criminale, *Adev. lit.*, 1921, No. 56.
Lăzăreanu Barbu, A doua farsă a lui Hasdeu, *Adev. lit.*, 1922, No. 65.
Lăzăreanu Barbu, Hasdeu la Văcăreşti, *Adev. lit*, 1922, No. 64.
Lăzăreanu Barbu. Rămăşagul lui Hasdeu, *Adev. lit.* 1922, No. 62.
Lăzăreanu Barbu, Lupu Dichter *Adev. lit*, 1922. No. 63.
Lăzăreanu Barbu, Aga T. Codrescu şi prinţul B. P. H. *Adev. lit.* 1921, Nr. 57.
Lăzăreanu Barbu, B. P. Hasdeu umorist, *Adev. lit.*, 1921, No. 11.
Lăzăreanu Barbu, Medicină umoristă a d-rului Ferester, *Adev. lit.*, 1921, No. 15.
Lăzăreanu Barbu, Umorul lui Hasdeu Buc., 1927, editura „Adevărul".
Marian L. Hasdeu şi Heliade, *Junimea lit.*, 1927 Nr. 8—10.
Marian L., Din copilaria şi tinereţea lui Heliade, *Adev. lit.* 1927 Nr. 351.
Marian L., Hasdeu şi Rusia, Chişinău, 1925.
Marian L., Hasdeu şi Eminescu, Chişinău, 1927.
Marian L., Când şi cum a trecut Hasdeu Prutul, *Adev. lit.* 1926, Nr. 315
Marian L., V. Stroescu, *Adev. lit.* 1926, No. 281.
Marian L., Prima încercare poetică

a lui Hasdeu, *Rev. critică*, 1927 Nr. 2.
Marian L., Hasdeu cuzist şi carlist, *Floarea Soarelui*, 1927, Nr. 8-9.
Marian L., Data şi locul naşterii lui B. P. Hasdeu, *Junimea lit.*, 1928, No. 1—3.
Marian L., Favorita, *Adev. lit.* 1924 o. 187.
Marian L., Contribuţiuni la ist. lit. rom. in sec. XIX, Chişinău, 1927, p. 136—138.
Negruzzi I., Amintiri dela Junimea uc., (f. an.), passim.
Panu Gh., Amintiri dela Junimea, I şi II passim.
Panu Gh., Amintiri despre Hasdeu *Săptămâna*, 1907, Nr. 51.
Pătraşcu N., B. P. Hasdeu, *Lit şi arta rom.*, 1897, Nr. 1.
Palade T., Patru gramatici, *Viaţa Rom.*, 1916 Nr 6.
Torouţiu I. E. şi *Gh. Cardaş*, Studii şi doc. lt. I. Buc., 1831, p. 145—46, 153, 377.
Teleor D., Hasdeu Buc. 1903.
Vulcan I., Panteonul român,. Arad 926, p. 137.

DESPRE OPERA LUI

Apostolescu N., Hasdeu şi Tocilescu, Buc., 1913.
Cihac A., Câteva etimologii ale d-lui H., *Conv. lit.*, IX, p. 345.
Burlă V., Cunoştinţa filologică a d-lui H., *Conv. lit.*, IX p. 35.
Şoinescu I. N., D. Hasdeu şi Radu Negru, Buc., 1885.
Philippide Al, H. şi istoria limbei rom, *Conv. lit.*, 1895, p. 846.
Gheorghiu G., Partea franceză din Etym., *Conv. lit.* 1896, p. 952.
Weigand G., H. ca filolog, *Conv. lit. 1907*, p. 1169
Despre *Istoria critică* a lui H. au scris: G. Panu în *Conv. lit.*, XI, p. 262, 309, 397, 451; VII p. 19, 101 189, etc..
Despre *Strat şi substrat Conv. lit.* XXVIII, p. 93.
Despre *Răzvan şi Vidra*: P. P. Carp, în *Conv. lit.*, I, 245; I. Russu în *Familia* 1886, p. 204; G. Panu, în *Săptamâna*. 1906; M. Dragomirescu, în *Conv. critice*, 1907; B. *Duica*, în *Luceafărul*, 1909, p. 556; N. Iorga, în *Neamul rom.* lit. 1912, passim; C. Fundescu, în *Românul*, 1867 şi 1868; Al. Davila, în *Lit. şi arta rom.*, 1898 p. 325.
Despre *Cuvente den batrâni*: Bariţiu, în Anal. Acad., t. XI, ser. I, p. 170; ser. II. t. II, sect. I, p. 351; ser II, t. III, secţ, I. p. XXVII; A. Cihac în *Conv. lit.*, XII, p. 81, 135; XIV, p. 115, 125.
Despre Dumnezeu: *Conv. critice*, 1910, p. 818.
Despre *Ursita*: Ghendi în *Luceafărul*, 1910, p. 444.
Despre *Ion Voda cel Cumplit*: *Trompeta Carp.*, 15 April. 1865.
Despre *Femeia*: *Lit. şi art. rom.*, 1898, p. 735.
Despre *Filologia comparată*: N. Apostolescu *Lit* şi *arta rom.*, 1896. p. 363.
Philippide Al., Specialistul român, în *Omagiu lui T. Maiorescu*, Buc. 1900, p. 107.
Lăzăreanu Barbu, Ineditele lui H., *Adev. lit*, 5 Martie 192?.

G. Panu despre deducţiile filologice ale lui Hasdeu. — B. P. Hasdeu a fost primul filolog român, care a căutat să reconstruiască prin deducţii filologice limba strămoşilor noştri daci. Se cunosc procedeele filologice întrebuinţate de Hasdeu pentru a stabili etimologia cuvintelor în limba română. Unul din cei mai înverşunaţi adversari ai acestei metode de stabilire a originei cuvintelor era A. Cihac.

Intr'un articol publicat în „Convorbiri Literare" din anul 1875, IX pg. 345—359 intitulat „Câteva cercetări etimologice ale d-lui Hasdeu", Cihac se ridică împotriva sistemelor filologice folosite de Hasdeu de aşa manieră încât lectura prilejueşte lui Panu şi prietenului său Lambrior „o seară foarte veselă".

In enorm de lunga scrisoare din Paris (Ian. 2 1876) adresată de Panu lui Negruzzi*) putem citi între altele:

„...Am petrecut împreună cu Lambrior o seară foarte veselă citind articolul lui Cihac relativ la deducerile matematice a lui Haşdeu în fi-

*) Studii şi documente literare, de Torouţiu şi Cardaş.

lologie, îi comic cum bietul Cihac îl aduce cu multă bontomie pe pământ din regiunile zendice şi sanscrite în care filologul nostru se pierde apropo de Romani. Hotărîtor că Hasdeu este monoman; ce face altceva decât ceiace făcuse şi fac încă filologii (?) noştri latinişti care habar n'au de filologie şi care căutau să derive din latineşte toate fără ca să se uite la popoarele vecine cu care au fost în contact. Haşdeu le derivă din Persica şi încă cei mai monstruos din limba imaginară a Dacilor, earăşi fără să voească a se uita la popoarele vecine când se deduce cuvântul *urdă* din zendicul *urud* trecând alături cu *urda* slavilor, face oare altceva decât când Laurian deducea *Slatina* de la Stelletina, trecând alături cu cuvântul slav Slatina"?

Am zis că nu face altă ceva, pardon, căci face o monstruozitate şi mult mai mare decât acea pe care o comiteau filologii noştri latineşti, ei deduceau toate din latineşte, erau exclusivi numai, însă cel puţin deducerile lor erau naturale scoţându-le din limba imediat care au dat naştere limbei noastre, pe când Haşdeu care sare peste limbile imediat din care ne tragem sau cu care am fost în contact, ca să ne ducă la *Zenda şi Sanscrita* este o adevărată monomanie filologică, cât despre Dacia, care o formează astfel este o decizîune din cele mai vădite a spiritului şi a metodei care trebuie întrebuinţate în filologie.

Foarte bine au făcut Maiorescu de i-au oprit cursurile de la Universitate, asemenea cercetări de fantezie nu pot să aducă decât rău. Nu, de-o cam dată nu ne trebue Sanscritişti şi zendiceşti, nouă ne trebuie filologi a limbelor romanice şi slavişti şi unii şi alţii să se ocupe cu limbile imediat care au contribuit la a noastră, iar nu alminterea.

Chiar elementele slave prin care s'ar părea că ne atingem cu limbile de întâia derivaţie din limba arică trebuesc cercetate ca elemente aflătoare pur şi simplu la Slavi şi nici decum comparate cu celelalte limbi arice surori şi cu citări din sanscrite, Zenda etc., după cum elementele latine din limba noastră trebuesc cercetate numai în raport cu limba latină fără să ne ocupăm de rădăcinele primitive a lor ce le-am putea găsi în Greacă, Celtică, etc. etc. Diez stabileşte gramatica comparată limbilor romanice fără să se pronunţe dacă nu mă înşel, o singură dată cuvântul de limbă Sanscrită şi zendă, aceasta este treaba filologilor, care se ocupă cu limbile de întâia formaţie din cea arică, iar nu acelora care se ocupă cu acele de a doua formaţie din latină; ce e dreptul că Diez nu are intenţia să inventeze o nouă limbă bunăoară ca cea dacică".

Am reprodus această parte a scrisorii lui Panu către Negruzzi referitor la cercetările etimologice ale lui Hasdeu, numai pentru valoarea documentară pe cari aprecierile respective le pot avea astăzi. In ceiace priveşte chestiunea în sine dacă Hasdeu a avut sau nu dreptate în enunţările sale linguistice, ea a fost credem în deajuns de elucidată.

După cum foarte bine spune d. Bodin în „Secolul", latiniştii, franţuziţii, etimologiştii, slavişti, toţi exageraţii au picat sub loviturile lui Haşdeu. Principiului cantitativ pe care se ridică dicţionarul lui Cihac, Haşdeu a opus principiul calitativ al *circulaţiei cuvintelor* *).

Fatalitatea numelui lui Hajdeu. *In „Adevărul" dela 20 August doctorul* Ygrec (*probabil un pseudonim*) *cată să demonstreze că originea numelui lui Hasdeu îl predestina pentru haz şi ironie pe purtătorul său.*

Iată ce scrie doctorul Ygrec *la rubrica zilnică a Adevărului „Carnetul Nostru":*

Pentru mulţi numele proprii de persoane şi în deosebi ale celor ilustre, se prezintă nu numai ca o problemă de linguistică, dar şi ca una de filosofie ocultistă şi cu acest prilej dau loc la explicaţii din cele mai fanteziste.

Mulţi văd în numele proprii ale unor personalităţi un fel de predes-

*) Bogdan Petriceicu Hasdeu de I. Bodin (Secolul).

tinare, un fel de prevestire sau de determinare fatalistă a caracterului, temperamentului, soartei sau chiar a genialităţii lor.

Un savant francez a scris chiar un volum asupra acestei probleme (V. Dauzat: *Les origines des noms propres*).

Ca să cităm câteva exemple: preşedintele republicii fraceze *Carnot*, mort asasinat, avea — ci că — predestinul în numele său, care exprimă ideea de *carne* şi *sânge*.

Loubet, alt preşedinte al republicii, are un nume care indică un *puiu de lup*. El a fost unul din marii făuritori ai apropierii Franţei de popoarele latine, adică de copiii *lupoaicei romane*.

Poincaré, înseamnă punct pătrat, adică *răspântie*. El apare ca preşedinte, în clipa când Franţa se află la o răspântie a istoriei sale naţionale, când trece prin cea mai critică epocă (mobilizarea, războiul, victoria).

Tot astfel sunt expicaţii pentru toţi prezidenţii republicii. Vreţi să auziţi explicaţia pentru actualul preşedinte, *Lebrun*?

Ascultaţi ce scrie un scriitor francez (Edgar Blum):

„Lebrun *indică culoarea* brună, *adică culoarea mijlocie cea mai răspândită la francezii metropolei gallo-romane şi a coloniilor ei. Nu este aceasta afirmarea unui adevărat sentiment naţional în faţa elucubraţiilor provocatoare a rasiştilor germani, cari revendică azi stăpânirea lumii pentru pretinsul tip de umanitate superioară reprezentată prin germanul blond cu ochi albaştri?*".

Tot astfel, numele celebrului anarhist *Ravachol*, care a aruncat bomba de dinamită în parlamentul francez, nu indică el oare *ravagiile* la care era predestinat să facă?

Să revenim însă la *Hasdeu*.

Când fu chemat înaintea Curţii criminale din Iaşi spre a-şi da seamă de „*atentatul la bunele moravuri*" ce comisese prin publicarea „*romanţului*" său „*Duduca Mamuca*" (vezi: Umorul lui Hasdeu de *Barbu Lăzăreanu*), şi întrebat cum îl chiamă răspunse: *Hăşdău* Petricelcu *Tadeu* Bogdan. Numele *Tadeu* îl ţinea dela bunicul său. Acest nume, e clar, conţine noţiunea *zeu*, iar Haşdeu incontestabil că e format din două nume: *haz* şi *deu* adică *zeul hazului*. Marele istoric, folklorist, poet, şi filosof era în adevăr pe vremea lui zeul hazului, zeul umorului, de aceea i s'a şi consacrat un volum acestei interesante faţete a talentului său.

Un satrap al culturii.—*In articolul său „Bogdan Petriceicu - Hasdeu" publicat în No. 27 din „Secolul", d. Bodin caracterizează în termeni destul de originali personalitatea complexă şi uriaşă a Nestorului culturii noastre.*

Desprindem câteva fragmente caracteristice:

„Viţă veche boerească, purtând în sânge mărirea; nepot de poet şi copil de academician, născut pe câmpiile întinse şi leneşe ale Basarabiei, Haşdeu lăsa să-i clocotească în suflet neastâmpărul, nemărginirea, visul şi dorul de a cunoaşte.

Dela plimbarea prin Harcow, dela carul tras de opt evrei săraci, cărora le împărţise în schimb 200 de galbeni câştigaţi la cărţi, şi până la şarjele îndreptate contra lui Titu Maiorescu şi atâtor alte capete din academie; filonul satiric al studentului Tadeu crescuse cuceritor, cu vârsta; la Profesorul Bogdan Petriceicu, ajungând o armă ce inspiră frică în rândurile năucite al contemporanilor".

. . . .

„Gânditor şi poet Haşdeu a fost toată viaţa. Cugetările lui se găsesc resfirate pe toate paginile ce a scris. Cine se gândeşte la „Sic Cogito", carte de amară resemnare şi de crudă îndurerare, nu are în faţă pe adevăratul Haşdeu. „Poeziile", „Trei crai dela răsărit", „Răsvan şi Vidra", arată în destul şi darul literar ce ne-a făcut.

De ce a fost totuş uitat, Haşdeu? De ce scrisul său nu mai circulă?

Findcă a fost un mare romantic şi între firea sa, ca atare, şi dome-

niile reci ale istoriei şi filologiei — care cer o răbdare de anahoret—se căsca un abis. A început „Istoria critică a Românilor", şi-a scris din ea numai un capitol. A început „Magnum etimologicum Romaniae" şi-a ajuns să-l scrie până la „bărbat", în patru mari volume. Toate colecţiile filologilor români — dela 1907 până azi—n'au îndrăznit, unite, să continue aşa ceva.

Haşdeu însuşi mărturisia, şi în cazul Istoriei şi în acel al dicţionarului, că nu-şi va duce la liman opera. Dar începea, începea clădiri de care să se sperie lumea. Era un însetat după glorie. Ştiinţa însă, ca să dureze, vrea *adevăr*. Adevărul se culege cu greu; adevărul e *calitate*. *Cantitatea* uluește pe contemporani dar nu durează. Şi pe Haşdeu nu-l interesa viitorul; lui îi plăcea să fie un Satrap al culturii româneşti din vremea sa şi a fost".

In ce an s'a născut Hasdeu? Se pare că a existat până într'un timp unele contradicţii cu privire la data şi anul naşterii lui Hasdeu.

Din procesul-verbal încheiat cu prilejul procesului lui Hasdeu desbătut înaintea curţii criminale din Iaşi, reese că acuzatul, adica B. P. Hasdeu, a declarat:

Locul, anul. luna şi ziua naşterii: Cristineşti, lângă Hotin, 1836, Februar 16.

Or, în lucrarea sa „Prin satul Hăjdăilor" d. Calinic Istrati susţine că a găsit în metrica păstrată la parohiatul satului pe anul 1838, următoarea notiţă pe care o redă în traducere: „In aprilie anul 1838. In ziua de 26 Faur, s'a născut la proprietarul satului Cristineşti, stimatul supraveghetor al şcoalelor judeţului Hotin, d. Alexandru Hajdău, fiul lui Tadeu, de confesiune ortodoxă, şi soţia sa legitimă Elisaveta fiica lui Teofil, de acelaşi confesiune, fiul, Tadeu..." Deci, conchide cu drept cuvânt d. Calinic Istrati, nu în anul 1836 s'a născut Bogdan P. Hajdeu, care la naştere a primit numele de Tadeu, ci în anul 1838.

Dealtfel d. Liviu Marian în lucrarea sa biobibliografică asupra lui Hasdeu, publicată în colecţia „Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu" indică anul 1838 ca an al naşterii lui Hasdeu. Impotriva biografilor cari indică anul 1836 este şi d. Z. C. Arbure. In lucrarea sa Basarabia, arată la capitolul „Familiile boereşti" că titanul care a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu s'a născut în satul Cristineşti din ţinutul Hotinului la 16 Februarie 1838.

Cum se scrie numele lui Hasdeu?— E o chestiune. Cum se scrie, în adevăr, corect numele acesta celebru? Hajdeu, cu *j*? Hasdeu, cu *s*? Haşdeu, cu *ş*? Hâjdîu, cu *â* din *a* şi *î* din *i*? Hăjdeu, cu *ă*? In proza recentă despre Hasdeu, găsim numele ortagrafiat în toate felurile enumerate interogativ mai sus. Astfel în lucrarea sa „Humorul lui Hasdeu", d. Barbu Lăzăreanu întrebuinţează când Haşdeu, (pag. 7 rând 1), când Hajdeu. (pag. 8 rând 4), iar uneori scrie Haşdeu (pag. 108 şi alte pagini). D. Paul Papadopol scrie H a ş d e u ca şi d. D. Bodin şi Marian B. D. Liviu Marian scrie H a s d e u, d-nii Radu Dragnea şi Tatu scriu H a j d e u, iar d. Lucian Predescu vorbind de tatăl lui Hasdeu îl scrie astfel numele „Alexandru Hajdău (cu j şi ă) tatăl lui B. P. H a ş d e u (cu ş şi e) In cuprinsul articolului d-sa scrie când H a s d e u, când H a ş d e u. Adresa comitetului de inspecţiune a şcoalelor din Românla de dincoace de Milcovu, Iassi 18 Aprilie 1869 No. 57, e adresată d-lui B. P. H â j d î u, iar în procesul-verbal de interogatoriu al Curţii criminale e notat că acuzatul răspunde: mă numesc H â j d â u. Unul din biobibliografii lui Hasdeu de pe la srârşitul veacului trecut, d. Petraşcu, îi scrie numele Hăsdeu. In volumul III de critice—18661—907— Titu Maiorescu, scrie H a s d e u. Pomelnicul acelora cari ortografiază într'un fel sau altul numele lui Hasdeu ar putea fi continuat cu d-nii Iorga, Calinic Istrati, Iuliu Dragomirescu, etc. etc. Credem însă că exemplele citate sunt concludente. Toate aceste variante au de bună seamă la bază teoria corupţiunei fonetice, de care s'a ocupat în cri-

ticile sale Maiorescu. Corect ar fi să se scrie Hasdeu, aşa cum sem-

na celebrul scriitor, precum se poate vedea din iscălitura sa pe care-o reproducem aci în facsimil.

Al. Terziman

Despre viaţa şi opera lui B. P. Hasdeu—Contribuţie bibliografică. *) —In cele trei volume de „Contribuţiune la bibliografia românească" ale d-lui Gh. Adamescu (1921, 1923, 1928) se găseşte şi o bibliografie a operelor lui Hasdeu cât şi a lucrărilor despre Hasdeu. Oricât de merituoasă ar fi lucrarea autorului, ea nu cuprinde totuşi toată opera lui Hasdeu şi încă mai puţin cea a autorilor, cari s'au ocupat de Hasdeu. Rămâne rezervată autorului viitoarei monografii asupra lui Hasdeu greaua sarcină de a complecta aceste lipsuri.

Subsemnatul, care mă ocup de mai mulţi ani cu adunarea materialurilor necesare unei astfel de monografii, am putut constata cu regret că foarte multă lume nu cunoaşte nici viaţa, nici opera lui Hasdeu, măcar după bibliografia d-lui Adamescu şi schiţa mea bibliografică din 1928.

Pentru cel ce se interesează de viaţa şi opera lui Hasdeu dau acum, în rândurile următoare, bibliografia scrierilor mele despre Hasdeu, pe cari unii le-au folosit fără a le cita, iar alţii nu le cunosc în întregimea lor.

A. VOLUME

1. *B. P. Hasdeu şi Rusia* (24 pg.), 1925, Tipografia R. S. Leibovici, Chişinău.
2. *B. P. Hasdeu şi M. Eminescu* (31 pag.), 1927, Tipografia eparhială Chişinău.
3. *Inceputurile teatrale ale lui B. P. Hasdeu* (pg. 107—132 din „Contribuţiuni la istoria literaturii româneşti din veacul al XIX", Chişinău, 1927, Tipografia eparhială).
4. *B. P. Hasdeu despre „istoricul" Bolintineanu* (în aceiaşi lucrare, pag. 133—138).
5. *B. P. Hasdeu. Schiţă biografică şi bibliografică.* (27 pag.), Cartea Românească, Bucureşti, 1928.
6. *Dela Hasdeu cetire. Mănunchiu de cugetări culese* (32 pag.) 1932, Tipografia eparhială, Chişinău.
7. *Alexandru Hasdeu şi Academia română* (cu contribuţii la viaţa şi activitatea lui B. P. Hasdeu), 1932, Bucureşti, Academia română, Memoriile secţiunii literare (seria III, tomul VI, memoriul I).

B. ARTICOLE DE REVISTĂ

1. *Când şi cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul* („Adevărul literar", Nr. 315 din 19-XII 1926).
2. *B. P. Hasdeu bănuit de rusofilie* (ziarul „România nouă", Chişinău Nr. 101 din 30 Septembrie 1926)
3. *Prima încercare poetică a lui B. P. Hasdeu* („Revista critica", Iaşi 1927, Nr. 2, pag. 133—137).
4. *Din copilaria şi tinereţea lui B. P. Hasdeu* (Adev. lit. Nr. 351 din 28 VII 1927).
5. *B. P. Hasdeu cuzist şi carlist* (rev. „Floarea soarelui", Bucureşti, an. I, 1927, Nr. 8—9, pag. 247—250).
6. *Hasdeu şi Heliade* (rev. Junimea *literară*", Cernăuţi, an. XVI, 1927, Nr. 8—10, pag. 253—259).
7. *Data şi locul nasterii lui B. P. Hasdeu* („Junimea literară", Cernăuţi, 1928, Nr. 1—3, pag. 46—49).
8. *Poliglotia lui B. P. Hasdeu* („Junimea literară", Cernăuţi, 1930, Nr. 6—8, pag. 286—292).
9. *„Micuţa" lui Hasdeu* („Junimea literară", Cernăuţi 1930, Nr. 9—12, pag. 437—443)
10. *Hasdeu şi Tolstoi* (rev. „Viaţa Basarabiei", Chişinău, Nr. 1, 1932, pag. 11—17).
11. *Hasdeu şi Alecsandri* (revista „Viaţa Basarabiei", Chişinău, Nr. 5, 1932, pag. 7—16) *Liviu Marian*

---

*) Colaboratorul nostru, d-l Marian, găsind că bibliografia d-lui Predescu, pe care am reprodus-o la paginele cronicei, a omis unele din lucrările d-sale, ne trimite această bibliografie complectă a scrierilor d-sale despre Hasdeu. Redacţia.

Tipografia Băncii Centrale Coperative
Chişinău, Str. Principele Nicolae No. 25

CHEMARE.

„Viaţa Basarabiei“ şi-a expus programul în primul ei număr. In cadrul acelui program înţelegem a fi plini de luare aminte faţă de manifestările scrisului românesc ale vlăstarelor născute şi crescute pe pământul Basarabiei şi care azi s'ar găsi altoite ori unde în cuprinsul României Mari. De aceia îndreptăm chemarea noastră cătră toţi aceştia, îndemnându-i să răspundă la ea.

Faptele bune, faptele de cultură, lucrările de ştiinţă şi scrisul măestrit ale basarabenilor vor găsi întotdeauna ecou şi adăpost în paginile revistei noastre.

Nu vom precupeţi nimic şi nu ne vom da în lături dela nici un sacrificiu, pentru a putea arăta colectivităţii româneşti de pretutindeni comorile sufleteşti ce zac încă nedeslănţuite în spiritul fraţilor dintre Prut şi Nistru.

Basarabia culturală încă nu s'a manifestat colectiv şi nu şi-a dat încă măsura puterilor ei. Incurajând pe tinerii ei scriitori şi dând posibilitate oamenilor ei de cultură să afirme aci posibilităţile intelectuale ale provinciei noastre, socotim că este pasul care duce la crearea unei atmosfere noui pe un tărâm pe care s'a lucrat până acum disparat şi fără ecou.

Chemăm deci pe fraţii noştri la lucru.

„V. B.“.

Abonamentele şi toată corespondenţa pentru revista „Viaţa Basarabiei“ se trimite pe adresa următoare:
D-lui Pan. Halippa, str. Iaşilor 15, Chişinău.

Redacţia şi
Administraţia Revistei „V. B.“

Colaboratorii revistei „Viaţa Basarabiei“ sunt rugaţi să trimită materialul lor scris citeţ şi numai pe o parte.

Orele de lucru şi de primire la redacţia şi administraţia revistei „Viaţa Basarabiei“ sunt: seara între 6-7.

Redacţia şi administraţia
revistei „V. B.“

Rugăm stăruitor pe prietenii şi abonaţii revistei să o dea spre cetire tuturor doritorilor, îndemnându-i să se aboneze.

La prima cerere, se va trimite oricui numerele apărute.

Rugăm adresa să fie dată exact, arătând şi oficiul poştal.

Administraţia revistei „V. B.“

SUMARUL:

Abonamentul: 120 lei pe an; pentru autorităţi lei 500.

Preţul 15 lei